

maakt ontwikkelen mogelijk

Inventariserend Veldonderzoek d.m.v.
Proefsleuven

**Martinus Nijhoffweg 3-5, Den Haag
Gemeente Den Haag**

IDDS Archeologie rapport 2869

Colofon

Projectnummer	A0627
Gemeentelijke projectcode	MNW21p
OM-nummer	5072822100
In opdracht van	VORM 6D Wonen B.V.
Auteur	Y. Meijer
Met een bijdrage van	A. van de Venne, S. Bloo, N. Hammers
Redactie	S. Moerman
Versie	1.2
Status	definitief

Goedkeuring

Dhr. H. Siemons	Gemeente Den Haag	
-----------------	-------------------	--

© IDDS Archeologie
Noordwijk, september 2023
ISSN 2212-9650

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

IDDS Ruimte & Ontwikkeling B.V.
's-Gravendijkseweg 37
2201 CZ Noordwijk
IDDS.nl

Postbus 126
2200 AC Noordwijk
info@idds.nl
071 - 402 8586

KvK: 09157054
BTW: NL 815255172 B01
IBAN: NL21 RABO 0364 6212 22

SAMENVATTING:

In opdracht van VORM 6D Wonen B.V. heeft archeologisch onderzoeksbureau IDDS Archeologie van 31 mei t/m 9 juni en van 5 t/m 11 augustus 2021 een Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. Proefsleuven, uitgevoerd aan de Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag. De aanleiding voor dit onderzoek is geplande nieuwbouw. De vraagstelling is gericht op het inzicht verschaffen in de archeologische relictten in het plangebied. Zijn er behoudenswaardige archeologische vindplaatsen aanwezig in het plangebied? Bij afwezigheid van archeologische resten dient daarvoor een verklaring gegeven te worden.

Het onderzoek heeft drie vindplaatsen opgeleverd. Vindplaats 1 bestond uit greppels die qua datering en oriëntatie aansluiten bij het heersende beeld over de percelering in de Romeinse, middeleeuwse en post middeleeuwse tijd. Doordat dergelijke greppels in de omgeving vaker worden aangetroffen, worden deze niet behoudenswaardig geacht.

Vindplaats 2 omvat sporen uit de Romeinse tijd en ijzertijd. Ondanks dat dergelijke sporen vaker worden aangetroffen en de zeldzaamheid dus laag scoort, is de vindplaats behoudenswaardig geacht. Dit heeft vooral te maken met de continuïteit van het grootschalige onderzoek in Wateringse Veld en de relatie tussen de sporen en het naastgelegen onderzoek ESD12p.

Vindplaats 3 is in de zuidoosthoek van het plangebied gelegen en betreft de historische boerderij en erf die op de kaart van Kruikius uit 1712 staat aangegeven. Ook deze vindplaats is behoudenswaardig geacht. Vooralsnog is waarschijnlijk alleen een deel van de stal aangetroffen, maar verwacht wordt dat het woongedeelte direct ten zuiden van de proefsleuf WP11 ligt. In WP3 zijn sporen gevonden die behoren bij het erf uit de nieuwe tijd. Daaronder is een rij paalkuilen aangetroffen die mogelijk horen bij een houten gebouw, een voorganger van de boerderij op de kaart uit 1712.

Het inventariserend veldonderzoek heeft aangetoond dat er twee behoudenswaardige vindplaatsen in het plangebied gelegen zijn. IDDS Archeologie adviseert daarom om vervolgonderzoek uit te laten voeren. Dit vervolgonderzoek bestaat uit een opgraving van de zone rondom de vastgestelde vindplaatsen.

INHOUDSOPGAVE:

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PLANGEBIED.....	4
1. INLEIDING	5
1.1. Onderzoekskader	5
1.2. Doel- en vraagstellingen van het onderzoek.....	5
1.3. Ligging van het plangebied	6
2. VOORONDERZOEK.....	8
2.1. Algemeen.....	8
2.2. Archeologie	8
3. WERKWIJZE.....	10
4. RESULTATEN VAN HET VELDWERK.....	13
4.1. Fysische geografie	13
4.2. Sporen	15
4.3. Vondsten.....	22
4.4. Monsters	27
5. SYNTHESE	28
6. WAARDERING.....	29
6.1. Vindplaats 1: Greppels	29
6.2. Vindplaats 2: Sporen uit de Romeinse tijd en ijzertijd	30
6.3. Vindplaats 3: Historische boerderijplaats.....	32
7. BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN.....	34
8. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN.....	36
8.1. Aanbevelingen.....	36
LITERATUUR EN KAARTEN.....	38
LIJST VAN AFKORTINGEN EN BEGRIPPEN.....	39
BIJLAGEN	
1. Topografische kaart	
2. Periodentabel	
3. Overzichtskaart	
4. Allesporenkaart	
5. Sporenlijst	
6. Vondstenlijst	
7. Advieskaart	
8. Determinatielijst aardewerk nieuwe tijd	
9. Determinatielijst keramisch bouw materiaal	
10. Determinatielijst dierlijk bot	
11. Waarderingsrapport macroresten	

Administratieve gegevens van het plangebied

<i>Toponiem</i>	Martinus Nijhoffweg 3-5
<i>Onderzoekmeldingsnummer</i>	5072822100
<i>Plaats</i>	Den Haag
<i>Gemeente</i>	Den Haag
<i>Provincie</i>	Zuid-Holland
<i>Coördinaten</i>	
<i>Centrum</i>	78.8670 / 450465
<i>Hoekpunten</i>	78.825 / 450.335 (ZW)
	78.994 / 450.399 (ZO)
	78.747 / 450.503 (NW)
	78.863 / 450.598 (NO)
<i>CMA/AMK-status</i>	Geen
<i>Archis-monumentnummer</i>	n.v.t.
<i>Oppervlakte plangebied</i>	35.000 m ²
<i>Oppervlakte onderzoeksgebied</i>	35.000 m ²
<i>Maaiveldhoogte</i>	0,4 m- NAP in het noorden tot 0,7 m +NAP in het zuiden
<i>Onderzoekskader</i>	Bestemmingsplanprocedure
<i>Uitvoerder</i>	IDDS Archeologie Contactpersoon: mevr. Y. Meijer Postbus 126 2200 AC Noordwijk (ZH) Tel: 071-4028586 E-mail: ymeijer@idds.nl
<i>Bevoegde overheid</i>	Gemeente Den Haag Dienst Stadsbeheer, Afdeling Archeologie en Natuur- en milieueducatie Contactpersoon: dhr. H. Siemons Postbus 12651 2500 DP Den Haag Tel: 070-3535504 E-mail: hans.siemons@denhaag.nl
<i>Beheer en plaats van documentatie en vondsten</i>	Gemeentelijk depot voor bodemvondsten Den Haag Contactpersoon: dhr. P. Stokkel Postbus 12651 2500 DP Den Haag E-mail: peterstokkel@denhaag.nl
<i>Uitvoeringsdatum veldwerk</i>	31 mei t/m 9 juni en 5 t/m 11 augustus 2021

1. Inleiding

1.1. Onderzoekskader

In opdracht van VORM 6D Wonen B.V. heeft archeologisch onderzoeksbureau IDDS Archeologie van 31 mei t/m 9 juni en van 5 t/m 11 augustus 2021 een Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. Proefsleuven, uitgevoerd aan de Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag. De aanleiding voor dit onderzoek is geplande nieuwbouw. In het plangebied worden woningen gebouwd en zal infrastructuur, kabels en leidingen en riolering worden aangelegd. Op basis van het bureau- en booronderzoek (Stokkel en Rieffe 2017) dat is uitgevoerd in het kader van de bestemmingsplanprocedure, heeft het plangebied in het bestemmingsplan Wateringse Veld Noord, 2e herziening grotendeels een dubbelbestemming waarde-archeologie 2 gekregen. Het bureau- en booronderzoek heeft aangetoond dat er een archeologische verwachting bestaat voor resten uit de periode laat neolithicum tot en met de nieuwe tijd. Op basis van het bureau- en booronderzoek is geadviseerd de vastgestelde verwachtingsniveaus te onderzoeken met proefsleuven. Dit advies is door het bevoegd gezag (gemeente Den Haag) overgenomen.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.1 (Centraal College van Deskundigen 2018), en conform het Programma van Eisen (PvE) dat voor dit onderzoek is opgesteld door de gemeente Den Haag (Siemons 2021). Het veldwerk is uitgevoerd door Y. Meijer (sr. KNA archeoloog en projectleider), M. van den Berg (KNA archeoloog BA), J. Irving (veldarcheoloog) en J. Wiggenraad (stagiair).

Deze rapportage bevat de resultaten van het proefsleuvenonderzoek (Fase 1 en 2). Tevens wordt de archeologische waardering van het terrein behandeld en wordt een advies voor vervolgonderzoek gedaan.

Voor de in dit rapport gebruikte geologische en archeologische tijdsaanduidingen wordt verwezen naar bijlage 2. Afkortingen en enkele vaktermen worden achterin dit rapport uitgelegd (zie lijst van afkortingen en begrippen).

1.2. Doel- en vraagstellingen van het onderzoek

Het doel van het Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. Proefsleuven is het karteren en waarderen van archeologische vindplaatsen in hun landschappelijke context. Bij de waardering van de vindplaats(en) wordt gebruik gemaakt van de procedure zoals omschreven in de KNA. Het onderzoek moet worden uitgevoerd tot het niveau waarop de beslissing of het een behoudenswaardige vindplaats betreft, gefundeerd genomen kan worden.

Vindplaatsen worden gewaardeerd in relatie tot de landschaps- en bewoningsgeschiedenis van het Erasmusveld/Wateringse Veld als geheel, waaraan ook de intensiteit van onderzoek en uitwerking van individuele vindplaatsen kunnen worden bepaald.

Het onderzoek betreft een archeologisch proefsleuvenonderzoek. De vraagstelling is gericht op het inzicht verschaffen in de archeologische relicten in het plangebied. Zijn er behoudenswaardige archeologische vindplaatsen aanwezig in het plangebied? Bij afwezigheid van archeologische resten dient daarvoor een verklaring gegeven te worden.

Om de doelstelling te realiseren dient op de volgende onderzoeksvragen een antwoord te worden gegeven:

- Is er een behoudenswaardige archeologische vindplaats in het plangebied aanwezig? Is er sprake van een of meerdere behoudenswaardige vindplaatsen?
- Zo ja, wat is de aard, diepteligging, datering (periode, complextypen), omvang en culturele context?
- Wat is de kwaliteit, gaafheid, mate van conservering en representativiteit van de sporen?

- Wat is de aard, kwaliteit en hoeveelheid van het vondstmateriaal?
- Wat is de relatie tussen de aangetroffen vindplaats(en), zowel in ruimtelijke als chronologische zin?
- Wat is de relatie van de vindplaats(en) tot andere vindplaatsen en archeologische onderzoeken in de omgeving? Hoe sluiten de resultaten archeologisch en landschappelijk aan op de aangrenzende projecten ESD12p, JON00, RHY00, GSC00, ERV09b en Martinus Nijhoffweg 3 (booronderzoek ADC)?
- Zijn opgegraven resten te koppelen aan het historische boerderijperceel zoals aangegeven op de kaart van Kruikius uit 1712? Wat is de aard en datering van deze resten? Zijn resten van de Rhijenhovense Kade aanwezig?
- Wat is de geologische situatie ter plaatse en hoe verhoudt die zich tot het beeld dat uit het booronderzoek en de herziene geologische kaart van de gemeente Den Haag en Rijswijk (Koster en Vos 2019) naar voren komt?

1.3. Ligging van het plangebied

De ligging van het onderzochte gebied, oftewel het plangebied, is weergegeven in bijlage 1. Het plangebied wordt aan de noordzijde begrensd door de Erasmusweg en aan de west- en zuidzijde door de Martinus Nijhoffweg. De exacte ligging en contouren van het plangebied zijn nader weergegeven in bijlage 3. Ten tijde van het veldonderzoek waren de opstallen en volkstuintuisjes in het plangebied pas gesloopt (Figuur 2). Het puin van de sloop was nog in het plangebied aanwezig.

Figuur 1: De noordzijde van het plangebied voorafgaand aan het onderzoek. Op de foto zijn de puinhopen van de volkstuintuisjes nog zichtbaar. Het huis op de achtergrond is Erasmusweg nr. 874 en werd later gesloopt.

Figuur 2: De zuidzijde van het plangebied voorafgaand aan het onderzoek, met links op de foto de monumentale watertoren van het volkstuinencomplex.

2. Vooronderzoek

Onderstaande informatie is overgenomen uit het PvE (Siemons 2021).

2.1. Algemeen

De onderzoekslocatie maakt deel uit van een prehistorisch, Romeins, middeleeuws en nieuwetijds cultuurlandschap en ligt op de rand van de oudste strandwal Rijswijk-Voorschoten in het strandwallenlandschap in de Haagse Regio. De hoger gelegen delen van het strandwallenlandschap waren geschikt voor bewoning en akkerbouw, terwijl de lager gelegen duinvalleien en de strandvlaktes gebruikt konden worden voor het weiden van vee. De oudste bewoning op de strandwal Rijswijk-Voorschoten dateert uit het laat neolithicum. In de bronstijd hebben de mensen dit deel van de strandwal verlaten vanwege toenemende vernatting en daarmee gepaard gaande veenvorming. Vanaf de ijzertijd wordt de strandwal weer door mensen bewoond en in gebruik genomen. Rond het begin van het 1ste millennium v. Chr. vindt er vanuit zee een doorbraak plaats waarbij het Gantelsysteem ontstaat; een groot getijdensysteem. Vanuit het Gantelsysteem wordt in een groot deel van het gebied klei afgezet. Op de hogere delen van deze afzettingen (oeverafzettingen) in de nabijheid van geulen ontstaan veel woonplaatsen vanaf de late ijzertijd maar met name in de Romeinse tijd. In de vroege middeleeuwen zijn archeologische resten schaars in het gebied maar vanaf de late middeleeuwen wordt het ontgonnen.

2.2. Archeologie

In het Wateringse Veld (en Erasmusveld) wordt al decennia lang archeologisch onderzoek uitgevoerd.¹ Uit deze onderzoeken is gebleken dat de strandwal, waar het plangebied Martinus Nijhoffweg op ligt, al sinds het laat neolithicum (bijvoorbeeld Wateringse Binnentuinen)² bewoond is. De bronstijd onttrekt zich nog enigszins aan ons zicht en blijft beperkt tot enkele sporen en vondsten, maar vanaf de vroege ijzertijd is er weer volop activiteit op de strandwal van Rijswijk-Voorschoten. De impasse in de bronstijd heeft te maken met de vernatting van het gebied (veenvorming). Met het ontstaan van het Gantelsysteem (vermoedelijk late bronstijd) ontwatert het gebied beter en zien we vanaf de vroege ijzertijd weer menselijke activiteiten. Deze activiteiten zijn tot dusver het best waargenomen op de zuidflank van de strandwal Rijswijk-Voorschoten bij de projecten Noordhof en Boezemland³ waar ook resten van zoutproductie (briquetage aardewerk) zijn opgegraven. Bewoning die direct gerelateerd kan worden aan de afzettingen van het Gantelsysteem, dateert vanaf de late ijzertijd. Concrete vindplaatsen uit de late ijzertijd zijn BOE03 (een dam/oversteekplaats over een Gantelkreek) en HVE01 (een structuurtje en vondstlaag).⁴ De Gantelafzettingen zijn in de Romeinse tijd druk bewoond. In bijna het gehele Wateringse Veld zijn resten van rurale nederzettingen uit de Romeinse tijd aangetroffen. Hoogtepunt in het onderzoek zijn de mijlpalen die in 1997 aan de Romeinse weg langs het Oosteinde zijn ontdekt.⁵ De vroege middeleeuwen onttrekken zich aan onze waarneming maar het lijkt erop dat (delen van) het Wateringse Veld als weidegebied in gebruik was en dat bewoning aanwezig was in Wateringen. Vanaf de late middeleeuwen (12de-13de eeuw) wordt het Wateringse Veld ontgonnen en is er weer volop bewoning en activiteit. Op de kaart van Kruikius uit 1712 staat in de zuidoosthoek van het plangebied een boerderijperceel aangegeven.⁶ Ten aanzien van het plangebied Martinus Nijhoffweg speelt een aantal nabijgelegen onderzoeken een rol. Aangrenzend aan de westkant ligt het plangebied Erasmushove (ESD12p) waar een opgraving heeft plaatsgevonden. Hierbij zijn resten uit de ijzertijd, Romeinse tijd en middeleeuwen/nieuwe tijd opgegraven. Ten zuiden van het plangebied liggen de projecten RHY00, GSC00 en JON. Hier zijn prehistorische sporen (laat neolithicum en bronstijd) en

¹ Onder andere: Stokkel en Bulten 2017 en Siemons en Bulten 2014

² Stokkel en Bulten 2017

³ Siemons en Bulten 2014

⁴ Siemons en Bulten 2014

⁵ Siemons en Bulten 2014; Siemons en Lanzing 2009

⁶ Stokkel en Rieffe 2017, p. 12-13

sporen uit de Romeinse tijd gevonden.⁷ Sporen uit de Romeinse tijd beperken zich voor deze projecten tot greppels en greppelsystemen. Zuidelijker bij het project RHY99 zijn wel huisplattegronden aangetroffen. Ook uit de periode middeleeuwen-nieuwe tijd blijven de resten beperkt tot greppels die overwegend zuidoost-noordwest georiënteerd zijn. Ten oosten van het plangebied zijn tot dusver alleen nog booronderzoeken uitgevoerd (ERV09b en Martinus Nijhoffweg 3)⁸ waarin de landschappelijke opbouw van deze zone van het Erasmusveld bevestigd wordt.

⁷ *Siemons en Bulten 2014, p. 55 e.v*

⁸ *Rieffe en Waasdorp 2010; Bouter en Huizer 2020*

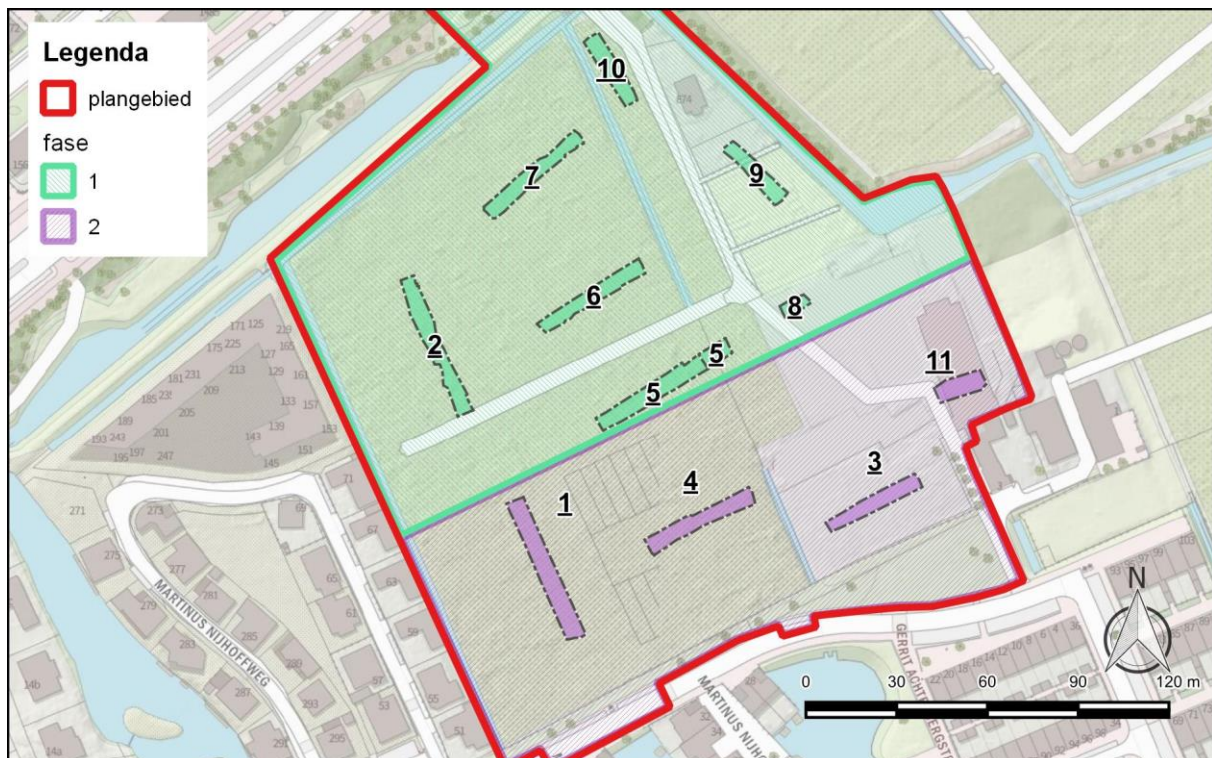
3. Werkwijze

Conform het Plan van Aanpak (PvA), dat gebaseerd is op het Programma van Eisen (PvE), zijn in totaal elf werkputten (WP1-11) aangelegd. Het onderzoek is in twee fasen uitgevoerd, omdat de diepere vlakken in het zuidelijk deel van het plangebied alleen met behulp van bronbemaling onderzocht konden worden.

De breedte van de sleuven is 5 m, maar de lengte verschilt per put. De werkputten WP1, 2 en 5 hebben een lengte van 50 m en WP3, 4, 6 en 7 zijn 40 m lang. De sleuven WP9 en 10 meten 25 m en WP11 is 15 m lang geworden. Sleuf WP8 zou ook 15 m lang worden, maar de aanleg van deze werkput is gestaakt na 9 m. In de werkput is een teerhoudende verhardingslaag aangetroffen die erg stonk. Het werd niet veilig geacht om hier in te werken. Daarnaast heeft de vervuiling voor verblauwing in de bodem gezorgd waardoor archeologische sporen niet goed zichtbaar meer zijn.

Voor de ligging van de proefsleuven per fase wordt verwezen naar Figuur 3 en Bijlage 3. De proefsleuven zijn verdeeld over het plangebied aangelegd en beslaan iets meer dan 2.000 m² (ca. 5,7% van het plangebied). De werkputten zijn laagsgewijs ontgraven met een graafmachine met een gladde bak. Ook was een schaafbak aanwezig in het veld. Doordat het vlak vooral in de klei is aangelegd, bleek de schaafbak daar geen toegevoegde waarde te hebben. Ook waar de klei overging in het zand was de schaafbak niet inzetbaar, omdat de klei afbreekt op het zand.

Na fase 1 van het onderzoek zijn zoveel mogelijk werkputten dichtgemaakt. WP1-3 (vlak1), WP5 en WP11 bleven tijdelijk open liggen. Voor aanvang van fase 2 bleek dat het plangebied nog moest worden onderzocht op asbestverdacht materiaal door middel van handpicking. Op aangeven van de civieltechnisch aannemer zijn de sleuven niet verder dicht gemaakt. Wel is het zand dat is vrij gekomen bij de aanleg van de diepere delen van WP1, 3 en 4 terug in de sleuf geplaatst om gevaarlijke situaties te voorkomen.

Figuur 3: Overzicht van de aangelegde werkputten per fase.

Net zoals de lengte, is ook de diepte per sleuf conform het PvE verschillend. In het overzicht hieronder wordt per werkput aangegeven welke vlakken er in het zuidelijk deel zijn onderzocht.⁹

WP1 meet 5x50m (250m²) en is volledig gesitueerd in een toekomstig riooltracé. Het eerste vlak is direct onder de verstoorde bovengrond aangelegd. Tevens is in de zuidoosthoek een kijkgat aangelegd om inzicht in de bodem te krijgen. Vervolgens is de proefsleuf verdiept tot onder de eerste laklaag op ca. 0,8 m -NAP. Op dit niveau (vlak 2) bleek aan de noordzijde van de sleuf een duintop te liggen. Hier werd het zand van de Laag van Voorburg al aangetroffen. Na het plaatsn van de bronbemaling is het derde vlak op 1,4 m -NAP aangelegd, waardoor ook de top van de Laag van Voorburg in de rest van de sleuf onderzocht kon worden. Vervolgens is verdiept tot 1,8 m -NAP (vlak 4) om te bepalen of er nog sprake was van overstoven niveaus uit de prehistorie.

WP2 meet 5x50m (250m²) en is volledig gesitueerd in een riooltracé. Het eerste vlak is aangelegd direct onder de oude bouwvoor en eerste laklaag (ca. 1,0 m -NAP). Halverwege de werkput is de eerste laklaag opgenomen in de oude bouwvoor. Het noordelijke deel van WP2 is na de aanleg van vlak 1 verdiept in de Gantelklei tot ca. 1,8 m -NAP om te controleren of diepere niveaus in de Gantelafzettingen aanwezig zijn. De omvang van deze verdieping is ca. 3x30 m geworden.

WP3 meet 5x40m (200m²) en is, vanwege verharding, opslag en oude bebouwing, direct ten zuiden van een toekomstig riooltracé gesitueerd. Onder een dik humeus pakket (bouwvoor en oude bouwvoor) is vlak 1 in de top van de Laag van Voorburg gelegen (ca. 0,5 m -NAP). Doordat er in vlak 1 nog sprake is van veel grote kuilen uit de nieuwe tijd, is het tweede vlak na het plaatsn van de bronbemaling op ca. 0,8-0,9 m -NAP aangelegd. Op dit niveau tekenen de sporen zich duidelijker af dan op vlak 1 en zijn ook nieuwe sporen aangetroffen. Vervolgens is verdiept tot 1,5 m -NAP (vlak 3), en plaatselijk tot 1,8 m -NAP (vlak 4), om eventuele overstoven niveaus te kunnen ontdekken.

WP4 meet 5x40m (200m²) en is volledig gesitueerd in een toekomstig riooltracé. In deze sleuf is het eerste vlak direct onder de verstoorde bovengrond aangelegd (ca. 0,8 m -NAP). Na het plaatsn van de bronbemaling is de proefsleuf verdiept tot vlak 2 in de top van de Laag van Voorburg. Dit niveau bevond zich in het oosten van de sleuf op 1,8 m -NAP en aan de westzijde op 1,3 m -NAP. Vlak 3 is aangelegd op ca. 1,8 m -NAP, wat inhoudt dat er aan de oostzijde niet verdiept hoefde te worden, maar richting het westen wel.

WP5 meet 5x50m (250m²) en ligt in een toekomstige wadi. In deze sleuf is één vlak direct onder de eerste laklaag aangelegd (ca. 1,3 m -NAP).

WP6 meet 5x40m (200m²) en ligt in een toekomstig riooltracé. In deze sleuf is vlak 1 onder de eerste laklaag aangelegd (ca. 1,0 m -NAP).

WP7 meet 5x40m (200m²). De sleuf was in een toekomstig riooltracé gelegen, maar door de aanwezigheid van enkele funderingen van tuinhuisjes is de sleuf ca. 4 m richting het zuidoosten verplaatst. De sleuf ligt nu in de toekomstige wadi. Het eerste vlak is aangelegd direct onder de verstoorde bovengrond (ca. 0,8 m -NAP). Aan de westzijde van proefsleuf 7 is verdiept tot in de Gantelklei tot op ca. 1,2-1,4 m -NAP om te controleren of diepere niveaus in de Gantelafzettingen aanwezig zijn.

WP8 meet 5x15m (75 m²) en ligt in het verlengde van WP5 in de toekomstige wadi. Het eerste vlak zou direct onder de verstoorde bovengrond worden aangelegd. Echter, de verhardingslaag die ter plaatse van WP8 is gelegen, bleek teerhoudend te zijn. Hierdoor was het niet veilig om in deze sleuf te werken. Ook heeft de verontreiniging voor een blauwe kleur in de bodem gezorgd, waardoor eventuele sporen slecht zichtbaar zijn. In de sleuf is één kijkgat gemaakt tot 1,4 m -NAP, om te zien tot hoe diep de blauwe kleur doorliep. Dit bleek dieper dan het tweede sporenniveau. De aanleg van de sleuf is daarom gestaakt.

⁹ Overzicht op basis blz. 14-16 PvE (Siemons 2021)

WP9 meet 5x25m (125m²) en ligt in een toekomstige watergang. In deze sleuf is één vlak aangelegd onder de eerste laklaag op ca. 1,0 m -NAP.

WP10 meet 5x25m (125m²) en was bij het opstellen van het PvE in een toekomstige watergang geplaatst. Bij nader onderzoek bleek de sleuf een gasleiding en datakabel te kruisen. Ook zou de sleuf in de toegangsweg van het terrein komen. De sleuf is daarom iets gedraaid en ca. 5 m naar het zuiden verplaatst, zodat het binnen het toekomstige riooltracé valt. Het eerste vlak is onder de eerste laklaag op ca. 1,2 m -NAP aangelegd. Na de aanleg van het hoogste sporenvlak, is verdiept in de Gantelklei tot onder de tweede laklaag. Vlak 2 is op ca. 1,6 m -NAP aangelegd. De omvang van deze verdieping is 3x25m=75m².

WP11 is ter hoogte van de voormalige bebouwing aangelegd en heeft een afmeting van 5x15 m. De sleuf is vooral aangelegd om de mate van verstoring van de voormalige bebouwing vast te stellen. Het vlak is direct onder de verstoring aangelegd. Daar waar muurfunderingen werden aangetroffen is de vlakhoogte 0,5 m +NAP. Tussen de funderingen reikte de oude bouwvoor dieper en hier is het vlak tot ca. 0,0 m NAP ontgraven. Onder de oude bouwvoor werd het zand van de Laag van Voorburg aangetroffen.

Alle vlakken zijn opgeschoond, gefotografeerd en digitaal getekend met een GPS. Bij bijzondere sporen, verschijnsels of spoorconcentraties is een luchtfoto genomen. Per luchtfoto zijn minimaal vier meetpunten zichtbaar, welke met de GPS zijn ingemeten. Door de weersomstandigheden (zeer droog en zonnig) droogde het vlak snel uit en de diverse bomen in het plangebied zorgden voor schaduw op het vlak. Hierdoor bleek het niet mogelijk duidelijke luchtfoto's van het gehele vlak in iedere werkput te maken.

Vondsten zijn verzameld per spoor of per laag, en waar dat niet mogelijk was per vak van 5 bij 5 m. De vlakken en de stort zijn afgezocht met de metaaldetector. Voordat werd verdiept naar het volgende vlak, zijn alle sporen gecoupeerd. In de vlakken waar niet verder verdiept werd, zijn de sporen selectief gecoupeerd. Echter, doordat het aantal aangetroffen sporen laag was, maar toch een goed beeld van de aanwezige sporen verkregen diende te worden, zijn nagenoeg alle sporen gecoupeerd. De coupes zijn gefotografeerd en getekend (schaal 1:20).

Om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te krijgen zijn de lengteprofielen van WP1-4 gedocumenteerd. Zo is een noord-zuid (WP1-2) en oost-west (WP3-4) doorsnede verkregen. Tevens zijn in de overige werkputten minimaal twee profielkolommen, soms in combinatie met de coupe van een spoor, gedocumenteerd. De profielen en profielkolommen zijn opgeschoond, gefotografeerd en getekend (schaal 1:20).

Na fase 1 van het onderzoek zijn zoveel mogelijk werkputten dichtgemaakt. WP1-3 (vlak1), WP5 en WP11 bleven tijdelijk open liggen. Na afloop van fase 2 zijn ook deze werkputten dicht gemaakt.

4. Resultaten van het veldwerk

4.1. Fysische geografie

De bodemopbouw in het noordelijk deel van het terrein verschilt duidelijk van die in het zuidelijk deel van het plangebied. De grens ligt net iets ten noorden van WP1, maar ten zuiden van WP5. In de vlakken en profielen van WP2 en WP5-10 is onder de verstoring en bouwvoor alleen klei aangetroffen. In het zuidelijk gebied is het zand van de Laag van Voorburg aanwezig. Dit zand is niet als één laag of vlak pakket aangetroffen, maar doordat het om duinzand gaat fluctueert de diepteligging. Zo is in het noorden van WP1 precies het topje van een duintje aangesneden. De cirkel van zand steekt duidelijk af tegen de rest van het vlak, dat uit klei bestaat. Hieronder worden een representatieve profielkolom uit het noordelijk deel en het zuidelijk deel afgebeeld en besproken om inzicht in de bodemopbouw te krijgen.

4.1.1. Noordelijk deel

In de profielen van WP2 en WP5-10 is onder de verstoring en (oude) bouwvoor (S9000 en S9010) veelal een bruine kleilaag (S9011) aangetroffen (Figuur 4). Het gaat vermoedelijk om de zogenaamde laag van Poeldijk, welke tijdens overstromingen in de late middeleeuwen is afgezet. De St. Elisabethsvloed uit 1421 is hiervan de meest bekende overstroming. Onder deze laag is een laklaag (S9012) waargenomen, welke in het noordelijk deel van WP2 is opgenomen in de bouwvoor. De laklaag is donkergrijs en bestaat uit een humeuze siltige klei. Doordat er geen vondstmateriaal is aangetroffen in deze laag, blijft de datering van dit niveau onduidelijk. Stratigrafisch gezien zal dit humeuze niveau in de Romeinse tijd of in de vroege middeleeuwen zijn gevormd. Onder de laklaag is een pakket grijsbruine siltige klei met iets schelp en wat zandlaagjes (S9013) gelegen.

Figuur 4: De bodemopbouw aan de noordzijde van het plangebied.

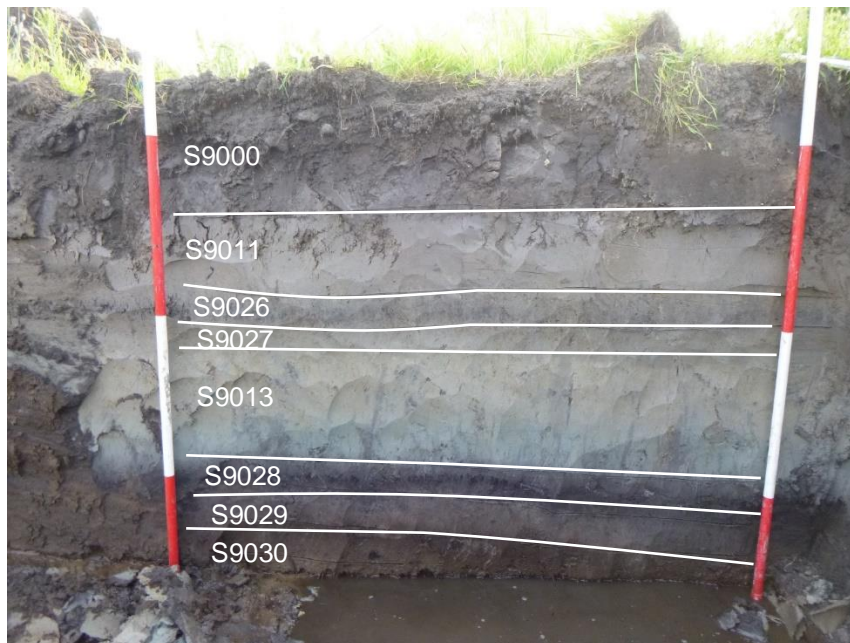
Daar waar de laklaag is opgenomen in de bouwvoor, is onder de bouwvoor een lichtbruinrijze iets siltige klei waargenomen (S9021). De laag daaronder is iets siltiger (S9022) en ligt op een laag waarvan gedacht werd dat het een tweede laklaag (S9023) betrof. Dit diepere laklaagniveau is in het vlak slecht

waarneembaar. In WP2 is het niveau slechts 6 cm dik, maar in WP9 is het wel 25 cm dik. De laag is niet homogeen, zoals S9012, maar bestaat uit diverse hele dunne bandjes humeus materiaal in een pakket lichtbruin grijze siltige klei. Nader onderzoek heeft uitgewezen dat het geen bodemvorming betreft, maar dat het om verspoeld humeus materiaal gaat. In dit geval is de term laklaag niet juist. Onder deze laag S2023 is een pakket bruingrijze siltige klei met roestvlekken (S9025) aangetroffen, welke overgaat in een pakket sterk humeuze donkerbruingrijze siltige klei (S9018).

In het profiel van WP2 is goed te zien dat de lagen S9021-S9025 worden oversneden. Vermoedelijk is dit de Gantelgeul die door het plangebied loopt waar in het booronderzoek (Stokkel en Rieffe 2017, p17-19) over wordt gesproken.

4.1.2. Zuidelijk deel

De bodemopbouw in het zuidelijk deel wordt aan de hand van het kijkgat in het zuiden van WP1 besproken. Hierin is onder de bouwvoor een laag bruine siltige klei (S9011) aangetroffen, welke op de bovenste laklaag is afgezet. Doordat de laklaag hier iets vlekkerig is, heeft deze een nieuw nummer gekregen (S9026). De bodemvormig lijkt onder laag S9026 ook nog aanwezig, waardoor ook laag S9027 tot de laklaag gerekend kan worden. Hieronder is een dik pakket siltige klei gelegen, waar de overgang tussen oxidatie en reductie duidelijk zichtbaar is (S9013). Daaronder is een venige band (S9028) waargenomen, op een zandlaag met wat humeus materiaal (S9029). Ook S9028 wordt als een bodem geïnterpreteerd. Onderin het profiel is een sterk humeus zandpakket (S9030) aangetroffen. De zandige lagen S9029 en S9030 worden tot de Laag van Voorburg gerekend.

Figuur 5: Het kijkgat in het zuidelijk deel van WP1.

Dat er veel hoogteverschil door de duinen is, werd ook in WP4 waargenomen. Hier wordt de veenband die op het duinzand ligt, steeds minder venig richting het westen. Dit komt doordat de hoogte van het duintje toeneemt (Figuur 6). In het profiel van WP4 en WP11 is te zien dat de venige laag S9028 eigenlijk duidt op bodemvorming (A-Horizont) in de top van het duin (E-Horizont S9029 en B-Horizont S9030). De humeuze A-Horizont is later afgedekt met klei (S9013). Opvallend is dat bij het afzetten van de klei nagenoeg geen erosie heeft plaatsgevonden.

Figuur 6: Overzicht van het lengteprofiel in WP4. De foto is richting het oosten gemaakt. De donkere band is de humeuze A-Horizont S9028.

4.2. Sporen

4.2.1. Noordelijk deelgebied (Fase 1)

In het noordelijk deel van het plangebied (WP2, 5-10) zijn in totaal 25 sporen aangetroffen, waarvan er negentien als greppel zijn geïnterpreteerd (Tabel 1 en Bijlage 4 en 5). Van de drie paalkuilen bleken er uiteindelijk twee van natuurlijke aard. De derde paalkuil is in WP9 aangetroffen en heeft waarschijnlijk een datering in de moderne tijd.

De greppels hebben een grofweg noord-zuidrichting en zijn voornamelijk gevuld met een bruine klei, vermoedelijk de zogenaamde laag van Poeldijk. De greppels snijden in van onder de (oude)bouwvoor, of vanuit de bruine klei daaronder. De greppels zijn hierdoor in het vlak slecht zichtbaar. In het profiel doorsnijden de greppels meestal de eerste laklaag. Hierdoor zal de datering van de greppels vermoedelijk in de middeleeuwen of nieuwe tijd liggen. Dit beeld wordt bevestigd door de vondst van een roodbakkende scherf in S2 (vnr. 2).

In WP5 is naast een middeleeuwse greppel ook een greppel met vermoedelijk een datering in de Romeinse tijd gevonden (Figuur 7). Deze oudere greppel is namelijk gevuld met materiaal dat overeenkomt met de bovenste laklaag. De laklaag is waarschijnlijk gevormd in de Romeinse tijd of de vroege middeleeuwen. Dit kan echter niet met vondstmateriaal bevestigd worden.

Figuur 7: Voorbeeld van een greppel uit de Romeinse tijd (S12) en de middeleeuwen (S15).

Bij zes greppels wijkt de oriëntatie af. De greppels hebben een grofweg oost-westrichting en liggen daarmee haaks op de hierboven beschreven greppels. Van deze zes greppels zijn er vijf in het uiterste noorden gelegen en één in het uiterste zuid-westen. Van de noordelijke greppels vallen er vier op (S66/67, S74; Bijlage 4). Het gaat om twee gepaarde greppels die gevuld zijn met materiaal uit de bovenste laklaag (Figuur 8). De datering van de sporen is daarom waarschijnlijk Romeins, maar het roodbakkende aardewerk dat in greppel S67 is aangetroffen duidt echter op een datering in de nieuwe tijd. Mogelijk zijn de scherven als gevolg van bioturbatie in het spoor terecht gekomen.

Figuur 8: In WP9 en WP10 is een dubbele greppel aangetroffen. De greppels zijn gevuld met hetzelfde materiaal als de bovenste laklaag.

4.2.2. Zuidelijk deelgebied (Fase 2)

In het zuidelijk deel van het plangebied (WP1, 3, 4 en 11) zijn in totaal 97 sporen aangetroffen (Tabel 1 en Bijlage 4 en 5). Het valt op dat in alle vier de werkputten verschillende spoortypen zijn aangetroffen. Daarom worden hieronder de sporen per werkput besproken, in plaats van per spoorcategorie.

Aard spoor	Aantal
Kuil	29
Greppel	15
Paalkuil/paalgat	31
Muurfrundering	11
Vlek	6
Poer	2
Kelder	1
Uitbraaksleuf	1
Vloer	1
Totaal	97

Tabel 1: Overzicht van de sporen.

4.2.3. Werkput 1

In WP1 worden op vlak 1 en 2 enkele (paal)kuilen en twee greppels (S22, S108) met een afwijkende orientatie aangetroffen. Na het couperen blijken alleen de greppels een spoor te zijn (Figuur 9). De greppels zijn opgevuld met hetzelfde materiaal als de bovenste laklaag en kunnen daardoor in de Romeinse tijd worden gedateerd. In de sporen is helaas geen vondstmateriaal aangetroffen dat deze datering kan ondersteunen.

Figuur 9: De greppel S22 (WP1) met een afwijkende oriëntatie. Deze greppel heeft een noordwest-zuidoostrichting.

Bij de aanleg van vlak 3 in de top van de Laag van Voorburg zijn sporen met een datering in de ijzertijd gevonden. Op dit niveau zijn enkele scherven handgevormd aardewerk verzameld, waaronder ook uit kuil S117. In de kuil S117 zijn twee wandscherven geborgen (vnr. 48). De scherven kunnen niet scherper dan in de ijzertijd worden gedateerd. Uit het vlak zijn 20 stuks bij elkaar gevonden en deze behoren tot hetzelfde object. Het betreft één schaal of kom (vnr.47). De wand is glad en de datering ligt waarschijnlijk in de midden ijzertijd.

De sporen en vondsten uit de ijzertijd zijn vooral in de zuidzijde van de sleuf gedaan. De paalkuilen bestaan uit een donkergrijs humeus zand. Door de sterke bioturbatie in de bodem zijn de sporen niet erg scherp begrensd. Op het niveau van vlak 3 zijn twee rijen van drie palen gedocumenteerd. Mogelijk zijn deze palen van een structuur. De rijen palen staan ca. 1,7 m uit elkaar, maar de afstand tussen de palen verschilt per rij, zodat het type gebouwtje niet kon worden bepaald.

De top van het duinzand wordt in WP1 niet overal op dezelfde diepte aangetroffen. Op enkele delen is het veen dikker, omdat het duinzand op die plaats lager gelegen is. Hier is na het uitschaven van het veen een betredingszone waargenomen. In deze drassige laagte is het veen in het zand getrapt door dieren en mogelijk ook mensen.

Figuur 10: Eén van de paalkuilen aan de zuidzijde van WP1.

4.2.4. Werkput 3

In WP3 is geen klei aangetroffen. Het eerste vlak is direct in de top van de Laag van Voorburg gelegen. Wel is hier de bouwvoor een stuk dikker en zijn er veel grote kuilen uit de nieuwe tijd ingegraven. De kuilen zijn gevuld met hetzelfde materiaal als de bouwvoor, wat bestaat uit een sterk humeus siltig zand. In een aantal kuilen zijn dierenbotten gevonden en deze kuilen kunnen als kadaverkuil worden omschreven. Ook is aardewerk verzameld uit deze kuilen, waardoor deze gedateerd kunnen worden. De meeste kuilen hebben een datering in de late middeleeuwen of nieuwe tijd op basis van de aanwezigheid van steengoed, roodbakend aardewerk en brokjes baksteen. Opvallend is dat in de kuilen S32 en S34 kleine fragmenten van een Romeinse tegula zijn aangetroffen. In S32 werd ook een roodbakende scherf geborgen welke de kuil tussen 1175 en 1350 dateert (vnr. 11.2). In S34 werd ook een fragment aardewerk en een dakpanfragment uit de nieuwe tijd aangetroffen. In de paalkuil S41 werd een fragment kogelpot uit de late middeleeuwen gevonden.

Bij de aanleg naar het tweede vlak zijn de onderzijden van enkele diepere kuilen en paalkuilen aangetroffen. Een zestal paalkuilen (S88-S93) valt hierbij op, omdat deze geschakeld op een lijn stonden. Het is goed mogelijk dat de palen deel uit maken van een huisplattengrond die zich buiten de proefsleuf uitstrekt. Ten oosten en ten westen van deze palenrij zijn ook enkele losse paalkuilen aangetroffen. Het is niet duidelijk of deze palen bij dezelfde structuur horen. De palen zijn gevuld met een sterk humeus sterk siltig zand en in S89 zijn een brokje vuursteen en wat brokjes baksteen gevonden. Aardewerk met een datering tussen 1500 en 1600 is aangetroffen in de paalkuilen S88 en S90 en in de paalkuil S92 is ook een brokje baksteen verzameld. Op basis van de vulling en het vondstmateriaal worden de palen in de vroege nieuwe tijd gedateerd.

Figuur 11: Overzicht van de palen S88-S93 in WP3.

Ondanks dat WP3 direct in de top van de Laag van Voorburg is gelegen, zijn hier geen sporen of vondsten uit de prehistorie gedaan. Verwacht wordt dat als hier in de prehistorie bewoning is geweest, dit niveau verstoord is geraakt in de nieuwe tijd toen dit deel van het plangebied als erf in gebruik was.

4.2.5. Werkput 4

WP4 lijkt qua sporen op vlak 1 het meeste op het noordelijk deel (fase 1) van het terrein. In de sleuf zijn nog enkele greppels waargenomen met een grofweg noord-zuidrichting. Het gaat om S12-15 welke ook in WP5 (fase 1) zijn aangetroffen. De greppels zijn voornamelijk gevuld met een bruine klei, vermoedelijk de zogenaamde laag van Poeldijk. De greppels snijden in van onder de (oude) bouwvoor, of vanuit de bruine klei daaronder. De greppels zijn hierdoor in het vlak slecht zichtbaar. In het profiel doorsnijden de greppels meestal de eerste laklaag. Hierdoor zal de datering van de greppels vermoedelijk in de middeleeuwen of nieuwe tijd liggen.

Het tweede vlak is in de top van de laag van Voorburg aangelegd en daarin zijn zeven paalkuilen en een kuil aangetroffen. Na het couperen bleek dat hiervan slechts drie paalkuilen en de kuil overbleven. De overige sporen bleken van natuurlijke aard. Doordat er geen vondstmateriaal is aangetroffen, blijft de datering onduidelijk. Gezien de stratigrafie en de vrij vage begrenzing van de sporen, is een datering in de late prehistorie aannemelijk (Figuur 12).

Figuur 12: In WP4 zijn in de top van de Laag van Voorburg enkele sporen aangetroffen, waaronder de mogelijk prehistorische kuil S80.

4.2.6. Werkput 11

Ook WP11 is op de Laag van Voorburg gelegen. Bij de aanleg van het eerste vlak is geen klei waargenomen, alleen zand. Wel is op het schone duinzand een laag donkerbruin iets siltig humeus zand waargenomen. Deze laag kan als een bouwvoor of leeflaag geïnterpreteerd worden. Op deze donkerbruine laag zijn muurfunderingen aangebracht. WP11 wijkt af van alle andere proefsleuven, doordat in deze werkput vooral muurfunderingen van baksteen zijn aangetroffen. De sleuf is aangelegd ter plaatse van de voormalige bebouwing, die bestond uit een loods. WP11 was er voornamelijk op gericht om te onderzoeken in hoeverre de pas gesloopte bebouwing voor verstoring van de bodem had gezorgd. Dit bleek erg mee te vallen. Onder de betonvloer werden nagenoeg direct de bakstenen van oudere muurfunderingen aangetroffen (Figuur 13).

Figuur 13: Overzicht van de muurfunderingen in WP11 met op de achtergrond het huis met adres Martinus Nijhoffweg 3. Dit huis staat net buiten het plangebied. De foto is richting het zuid-zuidoosten genomen.

Op de kaart van Kruikius uit 1712 is al bebouwing binnen het plangebied weergegeven. De kaart is alleen niet nauwkeurig genoeg om te zien of de aangetroffen muurresten overeenkomen met de afgebeelde bebouwing. De muurresten komen wel overeen met de contouren van de bebouwing die staat weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832. Gezien het grondplan van de bebouwing is het aannemelijk dat de oorspronkelijke bebouwing zich aan de zuidzijde bevond en er in de loop van de jaren steeds een deel is aangebouwd. Dit is ook te zien aan de aangetroffen muurfunderingen en de gebruikte materialen. Doordat er gebruik is gemaakt van hergebruikte materialen is de datering van het muurwerk niet op basis van de grootte van de bakstenen te bepalen. Wel konden muurfunderingen op basis van het soort hergebruikte materiaal aan elkaar gekoppeld worden. Zo is het aannemelijk dat de sporen S51, S52, S55 en S57 uit dezelfde fase stammen. De sporen vormen samen een ruimte met een afmeting van 5x10 m. Op basis van de bakstenen zouden ook het keldertje S58 en de muurfunderingen S68 en S70 tot deze fase gerekend kunnen worden.

De sporen S53, S54, S59 en S69 lijken uit een oudere fase te stammen. Dit komt deels doordat met zeer grote bakstenen gewerkt is, maar ook omdat bijvoorbeeld S59 wordt oversneden. De grootte van de stenen kan wijzen op een datering in de 13^e of 14^e eeuw (zie paragraaf 4.3.5), maar aangezien het om hergebruikt materiaal gaat zullen de sporen jonger zijn. S53 is een muurfundering met twee poeren, S54 en S63. Onder deze muurfundering met poeren zijn twee paalkuilen en een grote kuil aangetroffen (Figuur 14). Dit is een aanwijzing dat het eerder om een houten gebouw ging, dat later in steen is opgetrokken.

Figuur 14: Onder de muurfundering S53 lijkt een oudere fase aanwezig te zijn. De paalkuilen zijn met de witte lijnen geaccentueerd.

In de omgeving van het plangebied waren meer historische boerderijen gelegen, zoals op de kaart van Kruikius te zien is. Van deze boerderijen zal vooral de relatie met het naastgelegen Rijenhof (RHY17) waardevol zijn, omdat deze boerderijplaats in 2018 is opgegraven. Hierbij zijn delen van de stal, een bijgebouw en erferelateerde sporen aangetroffen. Hierbij valt vooral de overeenkomst tussen S53, S54 en S63 van het huidige onderzoek en S6-8 (WP1) van de opgraving RHY17¹⁰ op. Het betreft funderingsresten met bakstenen poeren. Bij RHY17 worden deze tot de stal gerekend. Het is daarom waarschijnlijk dat in WP11 van het huidige onderzoek ook een deel van de stal is aangetroffen en dat de locatie van het woongedeelte hier net ten zuiden van de proefsleuf ligt.

4.3. Vondsten

4.3.1. Algemeen

In totaal zijn in het noordelijk deel tien vondsten gedaan (Tabel 2:). Het gaat vooral om aardewerkscherven, maar er is ook een stukje glas, een fragment dierlijk bot en een stukje metaal verzameld. Het gros van de vondsten is in WP7 gedaan en is afkomstig uit het vlak (S1) en een kuil (S2). Het metaal is aangetroffen in een recente verstoring. Conform het evaluatierapport (Meijer 2021 a) zijn de vondsten niet nader uitgewerkt, omdat het lage aantal vondsten een beperkte bijdrage aan de datering van de sporen levert.

Vondstcategorie	Aantal
Keramiek	5
Dierlijk bot	3
Glas	1
Metaal	1

¹⁰ Zie afb. 3.2 op p. 22 van Lenoir 2019

Totaal	10
---------------	-----------

Tabel 2: Overzicht van de vondsten gedaan in het noordelijk deel van het plangebied.

In het zuidelijk deel zijn met 186 stuks beduidend meer vondsten gedaan (Tabel 3). Het gaat vooral om aardewerkscherven en keramisch bouwmetaal, maar er zijn ook scherven glas, fragmenten dierlijk bot en steen verzameld. Het gros van de vondsten (n=109) is in WP11 gedaan, wat vooral komt doordat van elke muurfundering een baksteen is verzameld. Conform het evaluatierapport (Meijer 2021b) zijn alle vondsten aangeboden voor specialistisch onderzoek.

Vondstcategorie	Aantal
Keramiek	115
Keramisch bouwmetaal	37
Dierlijk bot	25
Steen	8
Glas	2
Totaal	186

Tabel 3: Overzicht van de vondsten gedaan in het zuidelijk deel van het plangebied.

4.3.2. Aardewerk uit de prehistorie

Het aardewerk is gedetermineerd door S. Bloo en P. van den Helm. Het gaat om 26 stuks aardewerk met een gezamenlijk gewicht van 255 gram, waarvan er drie waarschijnlijk toch niet prehistorisch zijn. Het gaat echter om verder niet nader te identificeren fragmenten (vnr. 17), daarom zullen ze ook hieronder niet aan bod komen. Van de overige 23 fragmenten zijn er 20 van één schaal of kom (vnr. 47). De wand is glad en de datering ligt waarschijnlijk in de midden ijzertijd. Deze schaal of kom is aangetroffen in het duinzand (S1) naast de kuil S117.

Uit de laag S9010 in WP6 is een randfragment gevonden dat een verweerd of gerold uiterlijk heeft (vnr. 4). De datering van de scherf moet in de ijzertijd of Romeinse tijd gezocht worden.

In de kuil S117 zijn twee kleine wandscherven verzameld (vnr. 48). De scherven kunnen niet scherper dan in de ijzertijd worden gedateerd.

Vondstnr	Put	Vlak	Spoor	Aantal	Gewicht	Vorm	Opp. behandeling	Verschraling	datering
MNW21p.000004	006	0030	9010	1	5,40	Rand	Glad	Potgruis/organisch	IJZ- ROM
MNW21p.000017	011	0001	0057	3	191,20	Hard gebakken onduidelijke fragmenten			ME/NT
MNW21p.000047	001	0003	0001	20	52,70	Rand van een schaal/kom, eenledig.	Glad	Potgruis	IJZM?
MNW21p.000048	001	0003	0117	2	5,90	wand	Glad	Potgruis	IJZ

Tabel 4: Determinatielijst van het prehistorisch aardewerk.

4.3.3. Keramiek en glas uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd

Door A. van de Venne

Tijdens het archeologisch proefsleuvenonderzoek van het project Martinus Nijhoffweg 3-5 te Den Haag is een kleine hoeveelheid scherven aardewerk gevonden uit de nieuwe tijd (Tabel 5). Dit vondstmateriaal is per vondstnummer gedetermineerd naar (baksel)soort en waar mogelijk naar vormgroep en Deventer Systeem type. De resultaten hiervan zijn opgenomen in bijlage 8. De conserveringstoestand van het aardewerk is goed met 44 gram per scherf. Aardewerk uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd heeft doorgaans een gemiddeld gewicht van circa 30 à 40 gram per scherf.¹¹ Ondanks de goede conservering

¹¹ Jaspers 2015, 76.

is het aardewerk wel gefragmenteerd. Slechts één bord van roodbakkend Nederrijns aardewerk met slibversiering (r-bor-17) is archeologisch compleet. Als onderdeel van de uitwerking van het onderzoek is het aardewerk geanalyseerd met als voornaamste doel het dateren van de aangetroffen sporen en het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Hieronder zal een beknopt overzicht worden gegeven van het aangetroffen aardewerk. In de rapportage van de opgraving zullen deze resultaten uitgebreider worden besproken.

baksel	DS-bakselcode	n	MAE	MAErand	EVE	gewicht (g)
proto-steengoed	s5	1	1	0	0,00	64
steengoed zonder oppervlaktebehandeling	s1	1	1	0	0,00	11
steengoed met oppervlaktebehandeling	s2	40	6	0	0,00	1742
kogelpotaardewerk	kp	1	1	0	0,00	8
roodbakkend aardewerk	r	41	22	8	0,85	2113
witbakkend aardewerk	w	1	1	0	0,00	10
hafneraardewerk	ha	1	1	0	0,00	20
faience	f	1	1	0	0,00	10
industrieel wit aardewerk	iw	2	1	1	0,05	8
pijpaarde	py	2	2	0	0,00	4
totaal		91	37	9	0,90	3990

Tabel 5: Totaaloverzicht van het aardewerk.

Het oudste aardewerk van het onderzoek betreft een fragment proto-steengoed en een fragment kogelpotaardewerk, die duiden op aanvang van (bewonings)activiteit op het terrein vanaf de 13^e eeuw. Daarnaast is sprake van enkele scherven uit de late middeleeuwen, waaronder een fragment van een 14^e-eeuwse steengoed drinkkan uit Siegburg (s1), een fragment van een kan met engobe en zoutglazuur (s2) uit het Rijnland en enkele fragmenten roodbakkend aardewerk met spaarzaam loodglazuur of alleen inwendig of uitwendig loodglazuur van o.a. een bakpan, een hoogversierde kan met groen glazuur en chevronstempel versiering en een voorraadpot met manchetrand. De meeste scherven dateren uit de nieuwe tijd van de 16^e tot en met de 19^e eeuw, waaronder voornamelijk steengoed (kan, fles) en roodbakkend aardewerk (bord, grape, kom, lekschaal), met daarnaast enkele scherven witbakkend aardewerk (kan), witbakkend hafneraardewerk, faience (bord), industrieel wit aardewerk (bord) en steelfragmenten van kleipijpen. Onder het steengoed bevindt zich een dubbel geknepen standring van een grote kan uit Langerwehe. De meeste fragmenten steengoed behoren echter tot cilindrische (mineraalwater)flessen uit de late 18^e of 19^e eeuw. Onder het roodbakkend aardewerk bevinden zich eveneens vooral fragmenten uit de (late) 18^e of 19^e eeuw van borden (o.a. r-bor-12, r-bor-17), twee grappen, een lekschaal (r-lek-2) en een grote kom/ melkteil. Al deze scherven duiden op doorlopende (bewonings)activiteit op het terrein van de 13^e tot en met de 19^e eeuw, waarbij de nadruk ligt op de 18^e en 19^e eeuw.

4.3.4. Glas

Tijdens het onderzoek zijn drie scherven glas gevonden. De scherf die tijdens fase 1 gevonden is, hoeft conform het evaluatierapport niet uitgewerkt te worden. Desondanks valt te melden dat het om een kleine scherf vlakglas gaat met een zeer lichtgroene kleur (vnr. 1.3). Het glas is ongeveer 1 mm dik.

Uit WP11 zijn twee glasfragmenten verzameld. Het gaat om een bodem van vermoedelijk een machinaal vervaardigd drinkglas (vnr. 15.1) en een klein fragment van een groene fles (vnr. 17.1). Het drinkglas is kleurloos en op de bodem is een deel van een stermtotief zichtbaar. Langs de rand van de bodem is een ribbelmotief aangebracht. Het fragment van het drinkglas dateert in de 19^e of 20^e eeuw.

4.3.5. *Keramisch bouw materiaal*

Algemeen

Het keramisch bouw materiaal bestaat vooral uit bakstenen die verzameld zijn uit de muurfunderingen van WP11. Daarnaast zijn uit grondsporen ook kleine brokjes baksteen verzameld en zijn fragmenten plavuiz en tegel gevonden. Ondanks dat de muurfunderingen gemaakt zijn van hergebruikt materiaal, draagt een beschrijving van de bakstenen wel bij aan het leggen van relaties tussen de aangetroffen sporen. Voor de datering van de bakstenen op basis van het formaat is gebruik gemaakt van Orsel (2007). In dit werk staan de Leidse bakstenen centraal, maar aangezien er geen publicaties over Haagse baksteenproductiecentra bekend zijn, kan Orsels werk wel als leidraad gebruikt worden.

Het totaal aantal vondsten dat tot het keramisch bouw materiaal gerekend worden is 38 (fase 1 en 2). In bijlage 9 is de determinatielijst weergegeven.

Baksteen

Zoals hierboven al vermeld zijn de bakstenen onder te verdelen in complete stenen uit steenbouwsporen en kleine brokjes uit grondsporen. Deze brokjes zijn gevonden in de sporen S29, S88, S89 en S92 en in de matrix (S1) van WP7. Op basis van het baksel dat matig hard is, kan gesteld worden dat de baksteenbrokjes uit de nieuwe tijd dateren.

De complete bakstenen zijn onder te verdelen in drie groepen. De meeste bakstenen hebben een formaat van 16-17 x 6,5-8 x 3,5-4 cm. De kleur is meestal geel, maar enkele zijn ook geel/roze of roze van kleur. Bij de gele steentjes wordt gedacht aan de zogenaamde IJsselsteentjes. De datering van dergelijke stenen is niet heel scherp, omdat deze een lange doorlooptijd hebben. Dit formaat bakstenen wordt daardoor tussen de 16^e en 19^e eeuw gedateerd. Dergelijke stenen zijn in de sporen S51, S52, S55, S57, S58, S68 en S70 gebruikt.

In S71 en S56 is een groter formaat baksteen gebruikt, namelijk 18,5 x 8,5-9,5 x 4 cm. In Leiden dateren dergelijke formaten in de 16^e of 17^e eeuw (Orsel 2007).

De grootste bakstenen zijn in S53, S54, S56 en S69 aangetroffen. Ook een baksteen uit S59 heeft een vergelijkbaar groot formaat, al is deze baksteen niet compleet (vnr. 28.1). Het formaat van de bakstenen is 28-30 x 13-15 x 6-6,5 cm en dateert op basis van de Leidse formaten in de 13^e eeuw (Orsel 2007). De baksteen uit S56 is met een lengte van 24,5 cm iets kleiner en dateert mogelijk in de 14^e eeuw.

In S62 is een misbaksel verzameld (vnr. 24). De baksteen is zeer hard gebakken en niet mooi rechthoekig, maar licht gebogen.

Plavuizen en tegel

Het onderzoek heeft geen complete plavuizen opgeleverd, alleen fragmenten en kleine brokjes. De fragmenten zijn rood of oranje van kleur en de dikte van de plavuizen ligt tussen de 3 en 4 cm. Net als bij de brokjes baksteen is de datering vrij breed en zal tussen de 16^e en 19^e eeuw liggen. De sporen met plavuisbrokjes zijn S29, S34, S57 en S98.

In S57 is ook een fragment van een wandtegel met een blauwe beschildering verzameld (vnr. 17.1). Het hoekmotief is een lelie (zoals C.02.00.18 in Pluis 1998, p.544) en er is nog net een bol van waarschijnlijk een tulp zichtbaar. Tegels met een vergelijkbaar hoekmotief dateren in de eerste helft van de 17e eeuw. De randen lopen iets taps toe, zodat een kleine voeg mogelijk was.

Bij één fragment is het niet duidelijk of het om een fragment van een plavuis of een Romeinse tegula gaat (vnr. 11.1). Het tweede fragment uit dit vondstnummer is wel een Romeinse tegula, te herkennen aan de schuin afgevlakte hoek.

Dakpan

Uit S2, S57 en S70 zijn fragmenten van een dakpan afkomstig. De fragmenten zijn oranje van kleur en bij twee stuks is de nok van de pan aanwezig. De datering van de dakpanfragmenten ligt ook tussen de 16^e en 19^e eeuw.

4.3.6. Steen

De analyse van het verzamelde steen (n=8) is niet bedoeld om sporen te dateren, maar om te zien of het om gebruiksvoorwerpen gaat of niet (Tabel 6). Helaas zijn op de steenfragmenten geen bewerkingsporen waargenomen. Wel duiden de stukken tufsteen op bouw materiaal. De stukken zijn echter verweerd, waardoor de bewerkingsporen niet meer zichtbaar zijn. Naast tufsteen is er ook een fragment vuursteen gevonden en een brok donkergrijs kalk- of leisteen. De functie van deze twee steenfragmenten is niet duidelijk. Bewerkingsporen zijn niet aanwezig en op de stenen zijn ook geen mortelresten waargenomen die kunnen wijzen op een gebruik als bouw materiaal. De fragmenten steen zijn aangetroffen in sporen die een datering in de middeleeuwen of nieuwe tijd hebben.

Vondstnr.	Spoornr.	Soort	Kleur	Vorm	Gebruik	Aantal	Opmerking
8	42	Tufsteen	Grijs	Brok	-	2	Geen bewerkingsporen zichtbaar. Mogelijk door verwerking
9	34	Tufsteen	Grijs	Brok	-	1	
9	34	Kalksteen/ leiste	Donkergrijs	Brok/splinter	-	1	Scherpe rand. Heeft niet de laagjes zoals leisteen, maar wel de glans
39	88	Tufsteen	Grijs	Brok	-	3	
40	89	Vuursteen	Donkergrijs	Brok	-	1	Aan 1 vlak witte patina of cortex. Scherpe randen. Geen bewerking

Tabel 6: Determinatielijst van het verzamelde steen.

4.3.7. Dierlijk botmateriaal

In beide fasen van het proefsleuvenonderzoek werd dierlijk botmateriaal aangetroffen, al werd het meeste botmateriaal bij fase 2 aangetroffen. Het bot is matig tot goed geconserveerd, al is het bot dat uit de meer zandige matrix afkomstig is van mindere kwaliteit. De determinatielijst is bijgevoegd in bijlage 10.

Het bot van fase 1 is afkomstig uit de matrix van WP7 (laag van Poeldijk) en de greppel S2. Uit de matrix is een voetwortelbeentje van een paard (vnr. 1.4) gevonden en in de greppel S2 twee runderbotten (vnr. 2.1). Het gaat om een deel van een schouderblad en een middenvoetsbeen. Op de botten zijn verder geen bijzonderheden waargenomen.

Het botmateriaal van fase 2 is verzameld in (paal)kuilen in WP3 en de kelder S58 in WP11. In WP3 zijn op het niveau van vlak 1 diverse kadaverkuilen aangetroffen. Uit de kuilen zijn enkele botten verzameld om de diersoort van het kadaver te bepalen. In S46 zijn botten van een rund gevonden (vnr. 46). Niet alle botten van het kadaver zijn verzameld, maar wel een deel van een schouderblad, opperarmbeen, middenhandsbeen, heiligbeen, wervels en ribben. De vergroeiing van de elementen geeft aan dat het om een volwassen dier, ouder dan vier jaar, gaat. Op de botten zijn verder geen sporen waargenomen. Uit de kadaverkuil S34 zijn botten van een paard geborgen (vnr. 38.1). Het betreft een deel van een opperarmbeen, dijbeen, bekken en ribben waarop ook geen sporen zijn herkend.

In een paalkuil in het profiel van WP3 is een kies van een kalf aangetroffen (vnr. 45.1).

Bij het opschonen van de kelder S58 werd een schouderblad en een scheenbeen van een rund gevonden en een rib van een groot zoogdier. Op alle drie de botten zijn haksporen herkend. De sporen

zijn ontstaan bij het portioneren van het ribstuk en het schouderstuk. De haksporen op het scheenbeen zijn mogelijk toegebracht voor het verkrijgen van merg.

4.4. Monsters

In WP5 is door een (vermoedelijk) Romeinse greppel en de laag van Poeldijk een pollenbak geslagen (Figuur 15). Conform het evaluatierapport (Meijer 2021a) is dit monster aangeboden voor een waardering op macroresten (bijlage 11; vnr. P3). Uit de waardering blijkt het monster niet geschikt voor analyse. Zaden of vruchten werden er niet in aangetroffen. In het monster zijn ook geen resten aangetroffen die voor C14-analyse gebruikt kunnen worden.

Tevens is het mogelijke looppniveau uit de ijzertijd in het profiel van WP2 bemonsterd. Conform het evaluatierapport (Meijer 2021a) is de laag door een fysisch geografisch specialist bestudeerd. De laag blijkt geen looppniveau, maar het gaat om verspoelde laagjes humeus materiaal. Een datering van dit materiaal draagt niet bij aan het onderzoek en daarom is het monster niet aangeboden voor een C14-analyse.

Een analyse van de monsters die tijdens fase 2 van het veldonderzoek zijn genomen is niet nodig geacht (Meijer 2021b).

Figuur 15: De pollenbak over de greppel uit vermoedelijk de Romeinse tijd.

5. Synthese

Het plangebied ligt op de rand van de oudste strandwal Rijswijk-Voorschoten. De hoger gelegen delen van het strandwallenlandschap waren geschikt voor bewoning en akkerbouw, terwijl de lager gelegen duinvalleien en de strandvlaktes gebruikt konden worden voor het weiden van vee. De oudste bewoning op de strandwal Rijswijk-Voorschoten dateert uit het laat neolithicum, al zijn resten uit deze periode niet aangetroffen. Door de toenemende vernatting in de Bronstijd wordt het gebied onbewoonbaar. De vernatting zorgt voor veenvorming, maar ook dit veen is tijdens het huidige onderzoek niet bereikt in de profielen.

Met het ontstaan van het Gantelsysteem wordt het gebied ontwaterd en worden er vanaf de vroege ijzertijd weer menselijke activiteiten waargenomen, met name aan de zuidflank van de strandwal Rijswijk-Voorschoten (Siemons en Bulten 2014). In de ijzertijd breidt de bewoning steeds meer uit over de strandwal, zodat deze ook het huidige plangebied bereikt. Het beperkt zich wel tot de hoger gelegen delen in de uiterste zuidwesthoek van het plangebied (vindplaats 2). Deze hoger gelegen delen bestaan uit zand en vallen onder de Laag van Voorburg. Dit zand is niet als één laag of vlak pakket aangetroffen, maar fluctueert. Op deze laag zijn (paal)kuilen en enkele scherven aardewerk uit de ijzertijd aangetroffen. De paalkuilen vormen mogelijk een kleine structuur, al kon een gebouwtype niet worden vastgesteld. Naast kuil S117 zijn meerdere scherven van één schaal of pot uit de ijzertijd gevonden.

Het Gantelsysteem zorgt er ook voor dat in een groot deel van het gebied klei wordt afgezet. De hogere delen, ofwel de oeverafzettingen, die in de nabijheid van geulen ontstaan zorgen voor meer woongelegenheden. Deze oeverafzettingen worden bewoond vanaf de late ijzertijd en vooral in de Romeinse tijd. De Gantelklei en ook greppels uit de Romeinse tijd zijn tijdens het veldonderzoek aangetroffen. De greppels uit de Romeinse tijd, middeleeuwen en post middeleeuwen, die zowel in het noordelijk als zuidelijk deel van het plangebied zijn waargenomen, worden tot vindplaats 1 gerekend. De aangetroffen greppels sluiten qua datering en oriëntatie aan bij het heersende beeld over de percelering in de Romeinse, middeleeuwse en post middeleeuwse tijd.

De bodemopbouw in het noordelijk deel van het terrein verschilt duidelijk van die in het zuidelijk deel van het plangebied. Waar in het zuidelijk deel voornamelijk de Laag van Voorburg werd aangetroffen, bestaat de bodem in WP2 en WP5-10 vooral uit klei. Op het diepste niveau van de werkputten is dit de Gantelklei waarop de zogenaamde laag van Poeldijk is afgezet. Deze laag van Poeldijk werd tijdens overstromingen in de late middeleeuwen afgezet. De St. Elisabethsvloed uit 1421 is hiervan de meest bekende overstroming. De klei van de laag van Poeldijk heeft de laat middeleeuwse greppels opgevuld. Vermoedelijk is er tijdens deze overstroming al bewoning op het hoger gelegen deel in het zuidoosten van het plangebied. Enkele scherven en paalkuilen duiden mogelijk op bewoning in de late middeleeuwen. Ook bakstenen met een groot formaat, wellicht uit de 13^e of 14^e eeuw, zijn aangetroffen in WP11. De bakstenen zijn wel hergebruikt, maar zouden van een lokaal gesloopt gebouw afkomstig kunnen zijn. Naast de muurfunderingen waar deze grote bakstenen in zijn verwerkt, zijn er meer muurfunderingen aangetroffen. Het gaat waarschijnlijk om de historische boerderij en erf die op de kaart van Kruikius staat aangegeven. Vooralsnog is waarschijnlijk alleen een deel van de stal aangetroffen, maar verwacht wordt dat het woongedeelte direct ten zuiden van de proefsleuf WP11 ligt. In WP3 zijn sporen gevonden die behoren bij het erf uit de nieuwe tijd

6. Waardering

Hieronder is de waardering van de resultaten gepresenteerd volgens de KNA, versie 4.1 (KNA; Centraal College van Deskundigen 2018). De waardering bestaat uit twee gedeelten; te weten een beslissingsdiagram en een scoretabel.

In het plangebied zijn drie vindplaatsen onderscheiden. Vindplaats 1 bestaat uit greppels met een datering in de Romeinse tijd tot en met de post middeleeuwen. Op basis van stratigrafie heeft het gros van de greppels een oorsprong in de middeleeuwen. Vondstmateriaal is nagenoeg niet aangetroffen in de sporen. De greppels hebben een grofweg noord-zuidoriëntatie en zijn ook bij onderzoeken in de omgeving aangetroffen.

Vindplaats 2 bevindt zich in het zuiden van WP1. Hier zijn, naast twee greppels uit de Romeinse tijd met een afwijkende oriëntatie op vlak 2, in de top van de laag van Voorburg sporen met een datering in de ijzertijd gevonden. Verder is hier ook een betredingszone op de overgang tussen het duinzand en het veen waargenomen.

Vindplaats 3 is aan de zuidoostzijde van het plangebied gelegen en betreft bouwresten en erfgerelateerde sporen van de historische boerderij die op de kaart van Kruikius uit 1712 staat weergegeven. In WP3 zijn de paalkuilen van een houten gebouw aangetroffen, mogelijk een voorganger van de boerderij die op de kaart van Kruikius staat afgebeeld.

In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien. De vindplaatsen, die gewaardeerd moeten worden, worden beoordeeld op drie aspecten, namelijk beleving, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit. De score gaat van 1 tot 3. Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde.

6.1. Vindplaats 1: Greppels

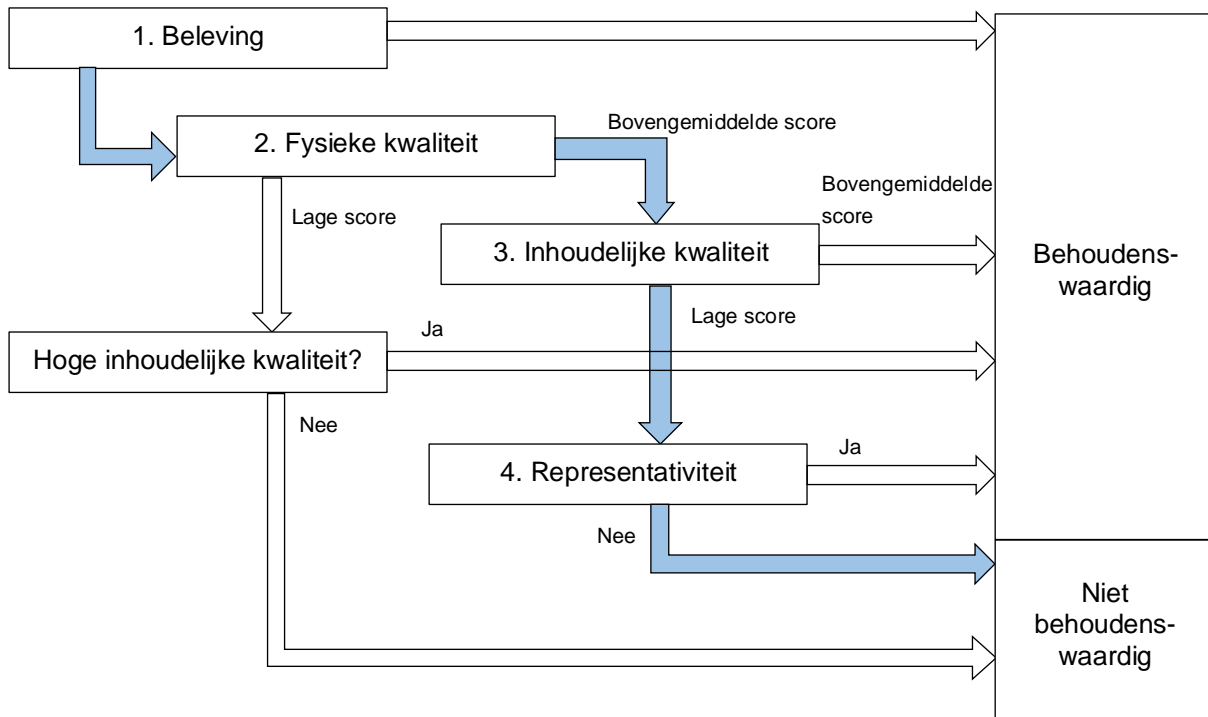
Waarden	Scores	Opmerkingen
Belevingswaarde		
Schoonheid	-	Wordt niet gescoord
Herinneringswaarde	-	Wordt niet gescoord
Fysieke kwaliteit		
Gaafheid	2	
Conservering	3	
Inhoudelijke kwaliteit		
Zeldzaamheid	1	
Informatiewaarde	1	
Ensemblewaarde	1	
Representativiteit	-	Niet van toepassing

Tabel 7: Scoretabel voor vindplaats 1 volgens bijlage IV van de KNA.

De fysieke kwaliteit van de greppels is goed. De Romeinse greppels worden deels oversneden door latere perceelsgreppels uit de middeleeuwen en nieuwe tijd. Ook heeft het gebruik van het plangebied als volkstuincomplex voor wat moderne verstoringen gezorgd. Eventueel vondstmateriaal is in de klei goed bewaard gebleven, waardoor de conservering hoog scoort.

Doordat er nagenoeg geen vondstmateriaal afkomstig is uit de greppels en dergelijke perceleringsgreppels vaker worden aangetroffen in de omgeving, is de inhoudelijke kwaliteit van de sporen laag gescoord.

Om met de scores uit te maken of de archeologische resten volgens de normen van de KNA (versie 4.1) behoudenswaardig zijn, worden ze overgebracht naar deel twee, het beslissingsdiagram. In het beslissingsdiagram wordt op de basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is.

Figuur 16: Beslissingsdiagram voor vindplaats 1 conform bijlage IV van de KNA.

Uit de tabel en het beslissingsdiagram blijkt, dat de gewaardeerde vindplaats een lage archeologische waarde bezit. De aangetoonde archeologische resten van vindplaats 1 zijn daarom niet behoudenswaardig geacht.

6.2. Vindplaats 2: Sporen uit de Romeinse tijd en ijzertijd

Waarden	Scores	Opmerkingen
Belevingswaarde		
Schoonheid	-	Wordt niet gescoord
Herinneringswaarde	-	Wordt niet gescoord
Fysieke kwaliteit		
Gaafheid	2	
Conservering	3	
Inhoudelijke kwaliteit		

Zeldzaamheid	1	
Informatiewaarde	3	
Ensemblewaarde	3	
Representativiteit	-	Niet van toepassing

Tabel 8: Scoretabel voor vindplaats 2 volgens bijlage IV van de KNA.

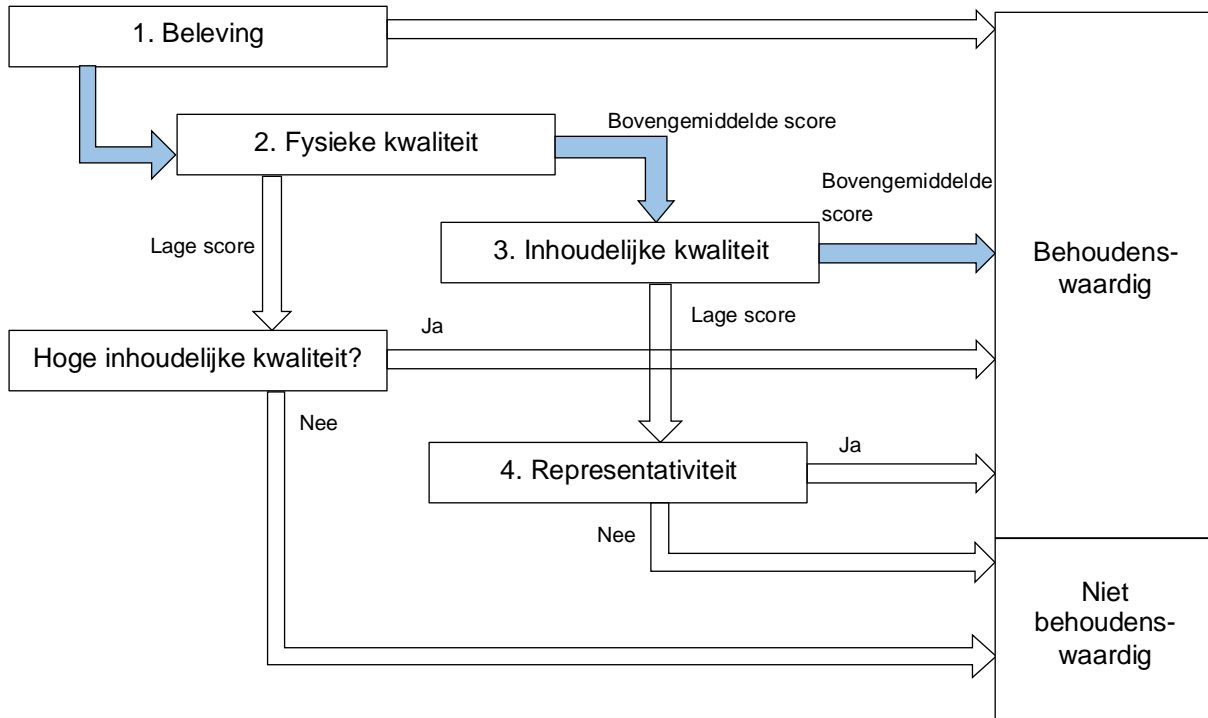
De fysieke kwaliteit van de sporen is goed. Op het niveau van de Romeinse greppels zijn nog recente verstoringen als gevolg van het gebruik van het plangebied als volkstuincomplex. Deze verstoringen reiken nog sporadisch tot het prehistorisch niveau in de top van de laag van Voorburg. Het duinzand is afgedekt met een laag veen, waardoor duidelijk is dat het niveau niet verstoord is geraakt. Eventueel vondstmateriaal is in de klei goed bewaard gebleven, waardoor de conservering hoog scoort. Ook in het zand is het vondstmateriaal bewaard gebleven, omdat dit zich onder grondwaterniveau bevindt en wordt afgesloten door een veenlaag.

Doordat in Wateringseveld, waar dit plangebied deel van uit maakt, veel Romeinse en prehistorische sporen en structuren zijn aangetroffen gaat het hier niet om een zeldzaamheid. Wel is er sprake van continuïteit en maakt de vindplaats deel uit van een groter geheel. Op nog geen 50 m ten westen van vindplaats 2 zijn sporen uit de Romeinse tijd en ijzertijd gevonden (Figuur 17). De structuur waar de ijzertijd sporen van ESD12p deel van uit maken is niet geheel duidelijk, mogelijk gaat het om een veekraal. Wellicht dat onderzoek naar het tussengelegen deel hierin duidelijkheid kan geven. Ook lijkt er een relatie tussen de Romeinse greppels en de Romeinse sporen die zijn aangetroffen bij ESD12p. De sporen uit de Romeinse tijd van ESD12p zijn in te delen in twee fasen, waarbij de sporen van het huidige onderzoek lijken overeen te komen met fase 1 (50 en 130 na Chr.).

Figuur 17: Overzicht van de ijzertijdsporen van ESD12p (links) en de ijzertijdsporen van vindplaats 2. De legenda van ESD12p: licht oranje: laag; groen: kuil; oranje: cultuurlaag; zwart: paalgat.

Om met de scores uit te maken of de archeologische resten volgens de normen van de KNA (versie 4.1) behoudenswaardig zijn, worden ze overgebracht naar deel twee, het beslissingsdiagram. In het beslissingsdiagram wordt op de basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is.

Figuur 18: Beslissingsdiagram voor vindplaats 2 conform bijlage IV van de KNA.

Uit de tabel en het beslissingsdiagram blijkt, dat de gewaardeerde vindplaats een hoge archeologische waarde bezit. De aangetoonde archeologische resten van vindplaats 2 zijn daarom behoudenswaardig geacht.

6.3. Vindplaats 3: Historische boerderijplaats

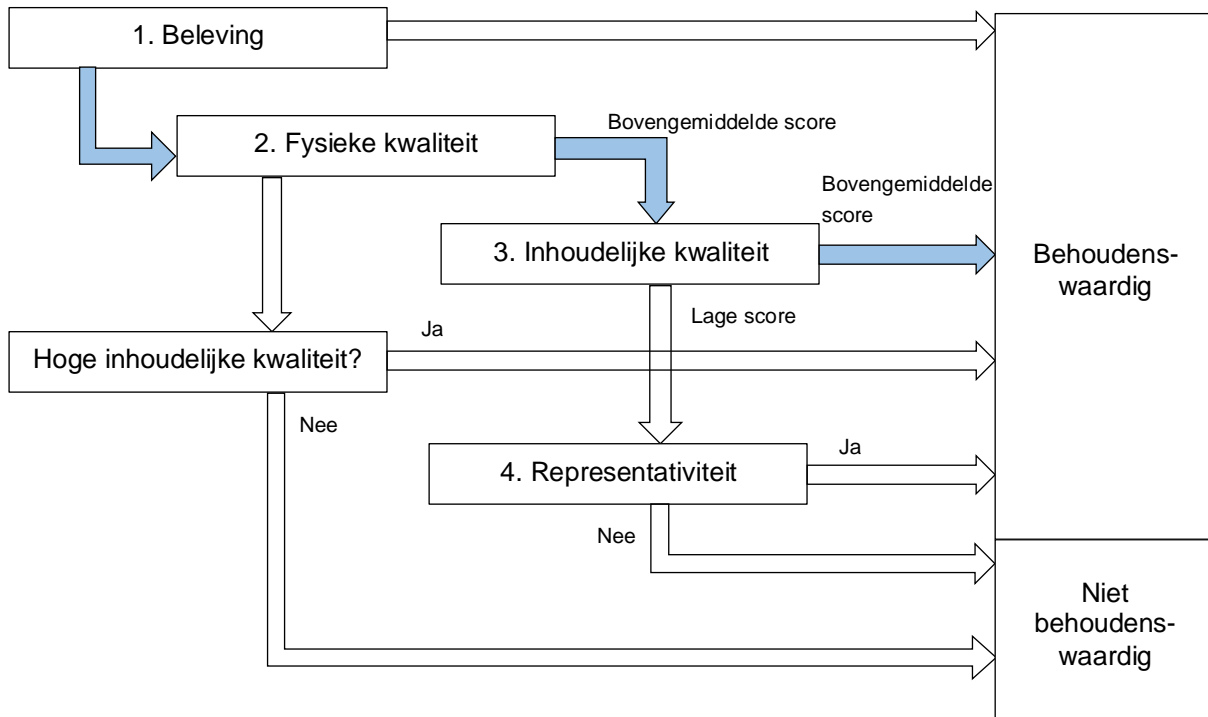
Waarden	Scores	Opmerkingen
Belevingswaarde		
Schoonheid	-	Wordt niet gescoord
Herinneringswaarde	-	Wordt niet gescoord
Fysieke kwaliteit		
Gaafheid	2	
Conservering	3	
Inhoudelijke kwaliteit		
Zeldzaamheid	3	
Informatiewaarde	3	
Ensemblewaarde	2	

Representativiteit	-	Niet van toepassing
--------------------	---	---------------------

Tabel 9: Scoretabel voor vindplaats 3 volgens bijlage IV van de KNA.

De fysieke kwaliteit scoort wederom hoog. Voorafgaand aan het onderzoek werd verwacht dat de moderne bebouwing voor versterking van het bodemarchief had gezorgd. Hier bleek echter geen sprake van. De betonnen vloer van de loods is nagenoeg koud op de oude funderingsresten gelegd. Hierdoor zijn de resten relatief goed bewaard gebleven.

In tegenstelling tot vindplaats 2 scoort vindplaats 3 juist hoog voor zeldzaamheid. Dit komt doordat er in de regio nog maar weinig historische boerderijen over zijn en deze niet altijd zijn onderzocht voor de sloop. Nader onderzoek naar historische boerderijen staat daardoor hoog op de onderzoeksagenda van gemeente Den Haag, waardoor dit onderwerp ook in de onderzoeksvragen staat vermeld. Met name overeenkomsten of juist verschillen met het naastgelegen Rhijenhof zullen meer duidelijkheid geven over de ontwikkeling van de melkveehouderij in de regio Den Haag. Waar bij Rhijenhof alleen een gedeelte van de stal, een bijgebouw en het erf zijn aangetroffen, is er bij het huidige plangebied nog kans op het aantreffen van het woongedeelte van de boerderij. Daarnaast is er mogelijk sprake van een voorganger uit de late middeleeuwen. In WP3 is een rij palen gevonden die vermoedelijk deel uit maken van een gebouwplattegrond. Nader onderzoek moet uitwijzen om welk type gebouw het gaat.

Figuur 19: Beslissingsdiagram voor vindplaats 3 conform bijlage IV van de KNA.

Uit de tabel en het beslissingsdiagram blijkt, dat de gewaardeerde vindplaats een hoge archeologische waarde bezit. De aangetoonde archeologische resten van vindplaats 3 zijn daarom behoudenswaardig geacht.

7. Beantwoording van de onderzoeksvragen

- *Is er een behoudenswaardige archeologische vindplaats in het plangebied aanwezig? Is er sprake van een of meerdere behoudenswaardige vindplaatsen?*

Ja, in het zuidelijk deel van het plangebied zijn twee behoudenswaardige vindplaatsen aangetroffen. Het gaat om een vindplaats met sporen uit de Romeinse tijd en ijzertijd (vindplaats 2) en resten van een historische boerderij aan de oostzijde van het plangebied (vindplaats 3).

- *Zo ja, wat is de aard, diepteligging, datering (periode, complextypen), omvang en culturele context?*

Bij vindplaats 2 zijn twee Romeinse greppels tussen 0,7 en 0,9 m -NAP (ca. 0,6- 0,8 m -mv) gelegen. De ijzertijdsporen lagen op 1,4 m -NAP (1,4 m -mv). Vindplaats 2 beperkt zich tot de zuidzijde van WP1, maar het lijkt er op dat het richting het westen kan worden vervolgd waar het in 2018 is onderzocht tijdens het onderzoek ESD12p.

Vindplaats 3 betreft de bebouwingsresten van een historische boerderij en erfgerelateerde sporen die zijn aangetroffen in WP3 en WP11. De bakstenen funderingen in WP11 zijn vlak onder het maaiveld (dat ter plaatse een betonvloer was) gelegen op ca. 0,5 m -NAP (ca. 0,3 m -mv). In WP3 zijn de sporen deels in de bouwvoor opgenomen. Het eerste vlak is hier op ca. 0,3 tot 0,6 m -NAP (ca. 1 m - mv) aangelegd. De sporen hebben een datering in de late middeleeuwen en nieuwe tijd. De funderingsresten dateren in ieder geval in de 18e/19e eeuw, maar er zijn ook aanwijzingen voor een houten voorganger.

- *Wat is de kwaliteit, gaafheid, mate van conservering en representativiteit van de sporen?*

De kwaliteit, gaafheid en conservering van de gedocumenteerde sporen is goed. Dit geldt zowel voor de grond- als de steenbouwsporen. De representativiteit van de steenbouwsporen is voor deze regio hoog, omdat er niet veel historische boerderijen meer over zijn en deze niet altijd goed zijn onderzocht voorafgaand aan de sloop. De representativiteit van de sporen van vindplaats 2 is matig, omdat er in de regio vaker, wellicht beter geconserveerde, vindplaatsen uit de ijzertijd en Romeinse tijd zijn aangetroffen.

- *Wat is de aard, kwaliteit en hoeveelheid van het vondstmateriaal?*

In tegenstelling tot het noordelijk deel van het plangebied is in het zuidelijk deel, en dan met name bij vindplaats 3, redelijk veel vondstmateriaal aangetroffen. Dit bestaat voornamelijk uit aardewerk, maar er zijn ook bakstenen, fragmenten dierlijk botmateriaal, steen en glas gevonden. Het verzamelde vondstmateriaal is goed geconserveerd.

- *Wat is de relatie tussen de aangetroffen vindplaats(en), zowel in ruimtelijke als chronologische zin?*

Vindplaats 2 sluit aan bij het heersende beeld van Wateringse Veld. In de regio zijn veel sporen met een datering in de ijzertijd en Romeinse tijd gevonden. Het lijkt er op dat de sporen vervolgd kunnen worden naar de naastgelegen opgraving ESD12p.

Vindplaats 3 betreft de historische boerderij die ook op de kaart van Krukus staat weergegeven. Eén muurfundering met twee poeren lijkt sterk op een muur die is aangetroffen bij de opgraving RHY17.

- *Wat is de relatie van de vindplaats(en) tot andere vindplaatsen en archeologische onderzoeken in de omgeving? Hoe sluiten de resultaten archeologisch en landschappelijk aan op de aangrenzende projecten ESD12p, JON00, RHY00, GSC00, ERV09b en Martinus Nijhoffweg 3 (booronderzoek ADC)?*

De sporen en structuren die zijn aangetroffen tijdens het onderzoek ESD12p sluiten aan bij vindplaats 2. Vindplaats 3 is meer gericht op de onderzoeken rond Rhijenhof (RHY17). Beide vindplaatsen zijn aangetroffen op het duin (Laag van Voorburg) en zijn daarmee op hoger gelegen delen in het landschap ontstaan.

- *Zijn opgegraven resten te koppelen aan het historische boerderijperceel zoals aangegeven op de kaart van Kruikius uit 1712? Wat is de aard en datering van deze resten? Zijn resten van de Rhijenhovense Kade aanwezig?*

Resten van de Rhijenhovense Kade zijn niet herkend tijdens het onderzoek. In het zuidelijk deel van het plangebied zijn wel resten van bebouwing uit de nieuwe tijd en mogelijk de late middeleeuwen aangetroffen. Het gaat om muurfunderingen, poeren, bestrating en een deel van een keldertje. De gebruikte bakstenen geven geen scherpe datering aan de sporen, maar aangenomen mag worden dat deze resten te relateren zijn aan de bebouwing die op de 18e-eeuwse kaart van Kruikius staat weergegeven.

- *Wat is de geologische situatie ter plaatse en hoe verhoudt die zich tot het beeld dat uit het booronderzoek en de herziene geologische kaart van de gemeente Den Haag en Rijswijk 2019 naar voren komt?¹²*

In het noordelijk deel van het plangebied zijn vooral afzettingen van de Gantel aangetroffen. Deze afzettingen lopen ook door in het zuidelijk deel van het plangebied. Direct onder de bouwvoor is veelal een schone bruine kleilaag aangetroffen, waarschijnlijk het resultaat van een overstroming in de (late) middeleeuwen. De laag staat in de omgeving bekend als de laag van Poeldijk. Hieronder is een donkergrijze laag als een laklaag herkend. Deze laklaag is in het booronderzoek niet als aparte laag beschreven, maar is tot de oude bouwvoor gerekend. In WP1 is goed te zien dat deze laklaag is opgenomen in de oude bouwvoor.

Ter hoogte van WP3 en WP11 wordt geen klei aangetroffen en is onder de bouwvoor direct het zand van de Laag van Voorburg aangetroffen. In WP4 en WP1 is tussen de klei en het zand een humeuze en soms venige band aangetroffen. De veenlaag is in het profiel goed te volgen en is in de lage delen van het duingebied dikker dan op de toppen.

¹² Koster en Vos 2019

8. Conclusie en aanbevelingen

In opdracht van VORM 6D Wonen B.V. heeft archeologisch onderzoeksbureau IDDS Archeologie van 31 mei t/m 9 juni en van 5 t/m 11 augustus 2021 een Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. Proefsleuven, uitgevoerd aan de Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag. De aanleiding voor dit onderzoek is de geplande nieuwbouw.

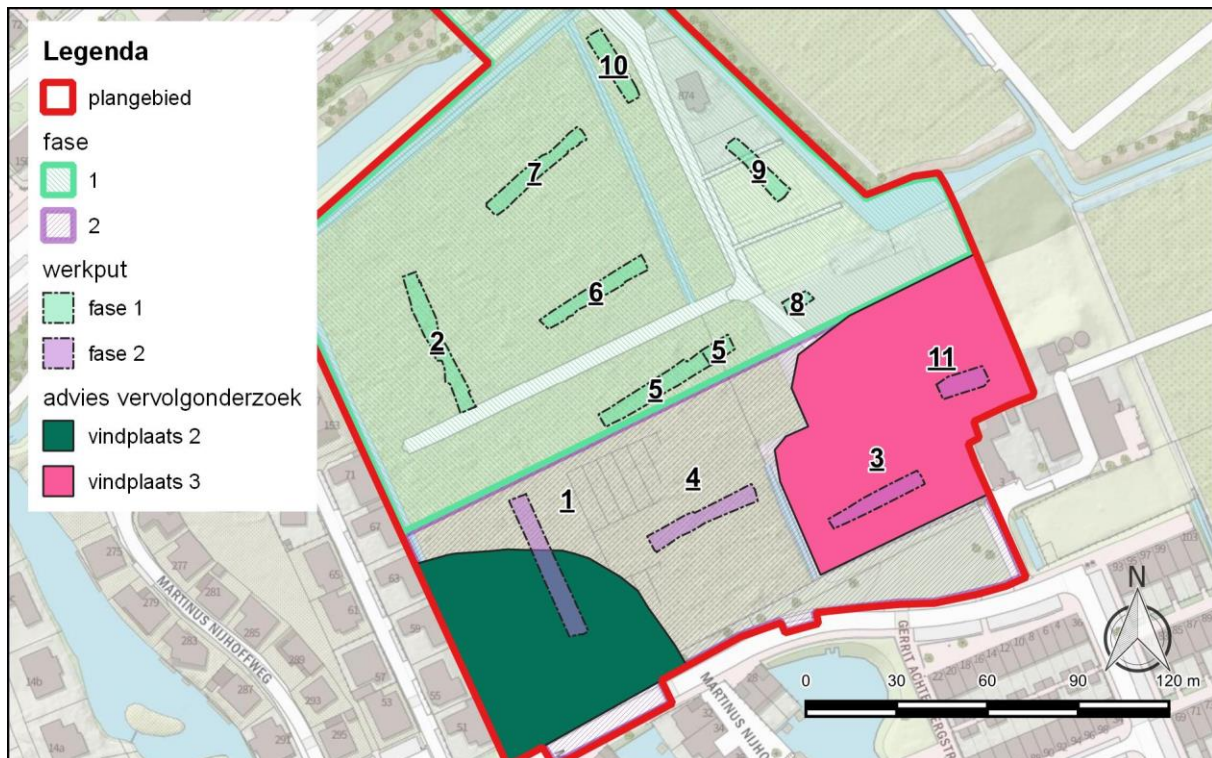
Het onderzoek heeft drie vindplaatsen opgeleverd. Vindplaats 1 bestond uit greppels die qua datering en oriëntatie aansluiten bij het heersende beeld over de percelering in de Romeinse, middeleeuwse en post middeleeuwse tijd. Doordat dergelijke greppels in de omgeving vaker worden aangetroffen, worden deze niet behoudenswaardig geacht.

Vindplaats 2 omvat sporen uit de Romeinse tijd en ijzertijd. Ondanks dat dergelijke sporen vaker worden aangetroffen, is de vindplaats behoudenswaardig geacht. Dit heeft vooral te maken met de continuïteit van het grootschalige onderzoek in Wateringse Veld en de relatie tussen de sporen en het naastgelegen onderzoek ESD12p.

Vindplaats 3 is in de zuidoosthoek van het plangebied gelegen en betreft de historische boerderij en erf die op de kaart van Kruikius uit 1712 staat aangegeven. Ook deze vindplaats is behoudenswaardig geacht. Vooralsnog is waarschijnlijk alleen een deel van de stal aangetroffen, maar verwacht wordt dat het woongedeelte direct ten zuiden van de proefsleuf WP11 ligt. In WP3 zijn sporen gevonden die behoren bij het erf uit de nieuwe tijd. Daaronder is een rij paalkuilen aangetroffen die mogelijk horen bij een houten gebouw, een voorganger van de boerderij op de kaart uit 1712.

8.1. Aanbevelingen

Het inventariserend veldonderzoek heeft aangetoond dat er twee behoudenswaardige vindplaatsen in het plangebied gelegen zijn. IDDS Archeologie adviseert daarom om vervolgonderzoek uit te laten voeren. Dit vervolgonderzoek bestaat uit een opgraving van de zone rondom de vastgestelde vindplaatsen (Figuur 20).

Figuur 20: Voor vindplaats 2 en 3 wordt vervolgonderzoek geadviseerd. In groen en roze de zones die voor vervolgonderzoek zijn geselecteerd.

Het uitgevoerde onderzoek is op zorgvuldige wijze verricht volgens de algemeen gebruikelijke inzichten en methoden. Het archeologisch onderzoek is erop gericht om de kans op het onverwacht aantreffen dan wel het ongezien vernietigen van archeologische waarden bij bouwwerkzaamheden in het plangebied te verkleinen. Aangezien het onderzoek is uitgevoerd door middel van een steekproef kan echter, op basis van de onderzoeksresultaten, de aan- of afwezigheid van eventuele archeologische waarden niet gegarandeerd worden. Wij wijzen u er graag op dat indien archeologische waarden worden aangetroffen, deze conform artikel 5.10 van de Erfgoedwet zo spoedig mogelijk bij de minister voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gemeld dienen te worden. Dit kan door het invullen van het vondstmeldingsformulier op de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.cultureelerfgoed.nl) of door contact op te nemen met de InfoDesk (info@cultureelerfgoed.nl).

Literatuur en kaarten

Bouter, H.E., en J. Huizer, 2020, *Martinus Nijhoffweg 3, Den Haag, gemeente Den Haag Een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*. (ADC rapport 5064). Amersfoort.

Centraal College van Deskundigen, 2018: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*, versie 4.1, Gouda.

Jaspers, N.L., 2015: Vol-, laat- en postmiddeleeuws aardewerk, in: J. Loopik (red.), *Hof van Cyrene. Wonen aan de Schie. Boschafsnijding Delftse Schie, gemeente Schiedam*, Amersfoort (ADC-rapport 3617), 75-102.

Koster, K., en P. Vos, 2019, *Herziening geologische kaart gemeenten Den Haag en Rijswijk*. (TNO-rapport R11927). Utrecht.

Lenoir, M.L., 2019, De Rhijenhof 14-16, gemeente Den Haag. Archeologisch onderzoek (DO) naar bewoningssporen op een boerderijplaats uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. (Haagse Archeologische Rapportage 1915). Den Haag.

Meijer Y., 2021: *Plan van aanpak. Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag*, Noordwijk (intern rapport, IDDS Archeologie).

Meijer Y., 2021a: *Evaluatie- en selectierapport Fase 1. Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag*, Noordwijk (intern rapport, IDDS Archeologie).

Meijer Y., 2021b: *Evaluatie- en selectierapport Fase 2. Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag*, Noordwijk (intern rapport, IDDS Archeologie).

Rieffe, E.C., en J.A. Waasdorp, 2010, *Erasmusveld gemeente Den Haag Inventariserend veldonderzoek-boringen*. (Rapport 1001). Den Haag.

Siemons, H., 2021: *Programma van Eisen. Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. Martinus Nijhoffweg 3-5 in Den Haag, gemeente Den Haag*

Siemons, H., en E.E.B. Bulten, 2014, *Archeologie in het Wateringse Veld, gemeente Den Haag Van steentijd tot nieuwe tijd*. (Haagse Oudheidkundige Publicaties 17). Den Haag.

Stokkel, P.J.A., en E.E.B. Bulten (Red.), 2017, *De Wateringse Binnentuinen Gemeente Den Haag: een Vlaardingennederzetting in het Wateringse Veld*. (Haagse Oudheidkundige Publicaties 20). Den Haag.

Stokkel, P.J.A., en R.A. van der Mijle Meijer, 2014, *Erasmushove, gemeente Den Haag Inventariserend proefsleuvenonderzoek en definitief archeologisch onderzoek van vindplaatsen uit de ijzertijd, Romeinse tijd en late middeleeuwen*. (Haagse Archeologische Rapportage 1403). Den Haag.

Stokkel, P.J.A., en E.C. Rieffe, 2017, *Martinus Nijhoffweg 3-5, gemeente Den Haag. Bureauonderzoek archeologische waarde en inventariserend veldonderzoek-boringen*. (Haagse Archeologische Rapportage 1715) Den Haag.

Lijst van afkortingen en begrippen

Afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
AMZ	Archeologische Monumentenzorg
Archis	Archeologisch Informatie Systeem
ASB	Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
BP	Before Present (Present = 1950)
GHG	Gemiddeld Hoogste Grondwaterstand
GLG	Gemiddeld Laagste Grondwaterstand
GPS	Global Positioning System
indet	ondetermineerbaar
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
mv	maaiveld (het landoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

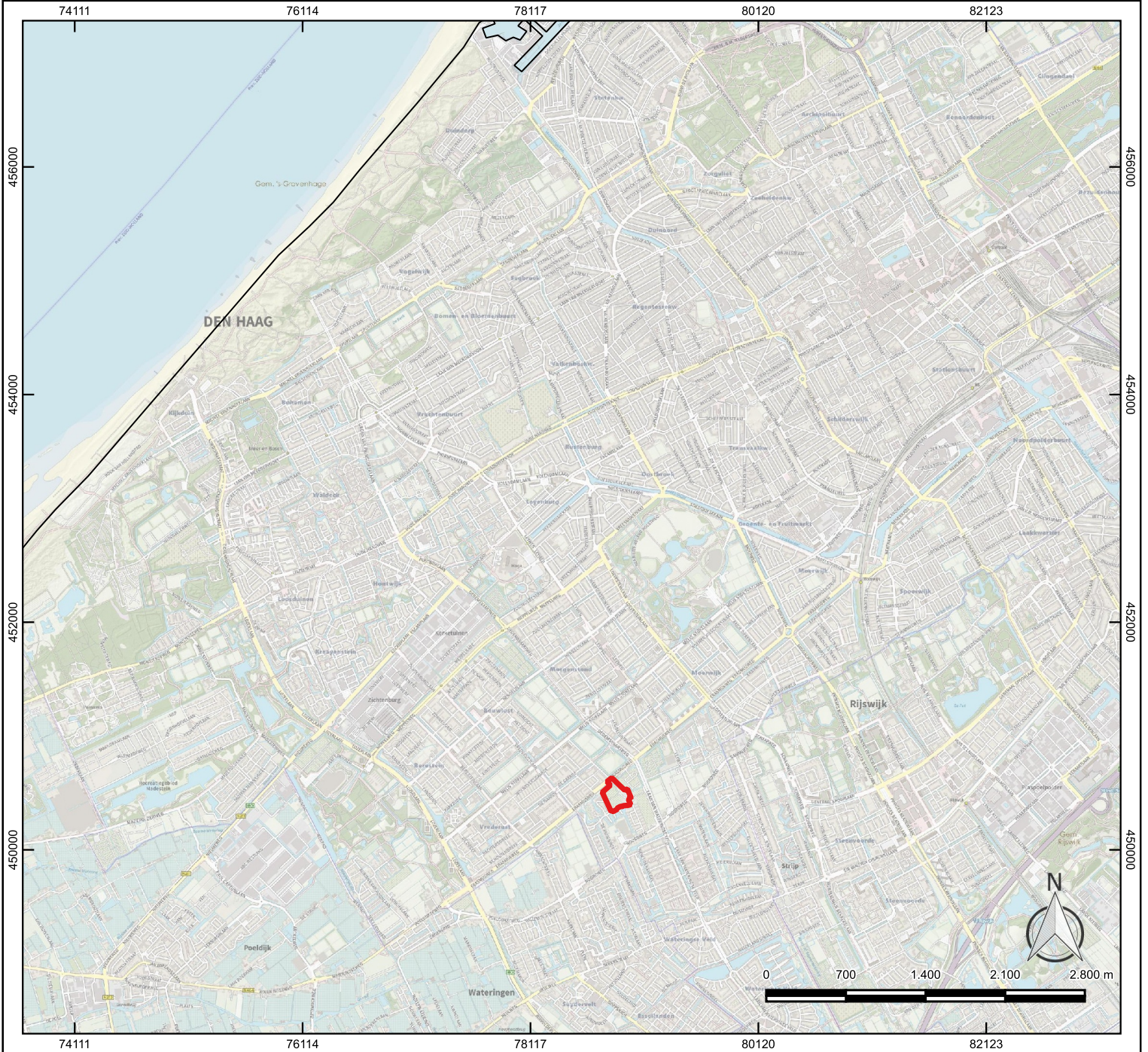
Verklarende woordenlijst

¹⁴ C-datering	(ook wel C14-datering) Bepaling van gehalte aan radioactieve koolstof ¹⁴ C van organisch materiaal (hout, houtskool, veen, schelpen e.d.) waaruit de ¹⁴ C-ouderdom kan worden afgeleid. Deze ouderdom wordt opgegeven in jaren vóór 1950 na Chr. (jaren BP) met daaraan toegevoegd de aan de meting verbonden mogelijke afwijking (standaarddeviatie)
Allerød tijd	Korte, relatief warme periode uit de laatste ijstijd (Weichselien), ca. 11.800-11.000 jaar geleden
antropogeen	Ten gevolge van menselijk handelen (door mensen veroorzaakt/gemaakt)
Archis-melding	Elke melding bij het centraal informatiesysteem (Archis)
artefact	Alle door de mens vervaardigde of gebruikte voorwerpen
bioturbatie	Verstoring van de oorspronkelijke bodemstructuur en/of transport van materiaal door plantengroei en dierenactiviteiten
Bølling tijd	Korte, relatief warme periode uit de laatste ijstijd (Weichselien), ca. 13.500-12.000 jaar geleden
Boreaal	Tijdvak, onderafdeling van het Holoceen, gekarakteriseerd door een gematigd en continentaal klimaat en een bebost landschap gedomineerd door loofbomen (datering ca. 6800-5500 voor Chr.)
buitendijks	Gronden die aan de rivierzijde van een dijk liggen. In het buitendijkse gebied liggen de uiterwaarden
castellum	Romeins legerkamp
conservering	Mate waarin grondsporen, anorganische en organische archeologische resten bewaard zijn
couperen	Het maken van één of meer verticale doorsneden door een spoor of laag om de aard, diepte, vullingen, vorm en relaties met andere fenomenen vast te stellen
crematie	Begraving met gecremeerd menselijk bot
crevasse	Doorbraakgeul door een oeverwal
dagzomen	Aan de oppervlakte komen, zichtbaar worden van gesteenten (met inbegrip van zand, klei, etc.)

dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek' (Formatie van Boxtel)
Dryas	Laatste gedeelte van de laatste ijstijd (Weichselien), ca. 20.000-10.000 jaar geleden
Edelmanboor	Een handboor voor bodemonderzoek
Eemien	Interglaciaal tussen de voorlaatste en laatste ijstijd (Saalien en Weichselien), ca. 130.000-120.000 jaar geleden
eerdgrond	Grond met een humushoudende minerale bovengrond van meer dan 50 cm, ontstaan door invloed van de mens
eolisch	Door de wind gevormd, afgezet
estuariën	Afgezet in een estuarium
estuarium	Inham aan de kust waarin met name het getijde grote invloed uitoefent op het landschap, bijvoorbeeld de Westerschelde
fluviaal	Door rivieren gevormd, afgezet
fluvioglaciaal	Door smeltwater (afkomstig van gletsjers) afgezet
gaafheid	Mate van (fysieke) verstoring van de bodem, zowel in verticale zin (diepte) als in horizontale zin (omvang)
Hollandveen	Holocene formatie, ontstaan vanaf 3500 voor Chr.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak dat nog steeds voortduurt (vanaf de laatste ijstijd: ca. 8800 jaar voor Chr.)
horizont	Kenmerkende laag binnen de bodemvorming
humus	Organische stoffen bevattend; bestaande uit resten van planten en dieren in de bodem
ijzeroer	IJzeroxydehydrat, een ijzererts dat vooral in vlakke landstreken, in dalen en moerassige gebieden op geringe diepte voorkomt
in situ	Achtergebleven op exact de plaats waar de laatste gebruiker het heeft gedeponeerd, weggegooid of verloren
inhumatie	Begraving met niet gecremeerd menselijk bot
interstadiaal	Een warmere periode tijdens een ijstijd (glaciaal)
kom	Laag gebied waar na overstroming van een rivier vaak water blijft staan en klei kan bezinken
kreek	Waterweg waarbij het water vanuit zee of rivier onder invloed van het getijde in- en uitstroomt
kronkelwaard	Deel van een stroomgebied omgeven – en grotendeels opgebouwd – door een meander
kwel	Door hydrostatische druk aan het oppervlakte treden van grondwater
kwelder	zie schor
laag	Een vervolgbare grondeenheid die op archeologische of geologische gronden als eenheid wordt onderscheiden
leem	Grondsoort die wordt gekenmerkt door een samenstelling van meer dan 50% silt, minder dan 50% zand en minder dan 25% klei
Limes	de noordgrens van het Romeinse rijk
lithologie	Wetenschap die zich bezighoudt met de beschrijving en het ontstaan van de sedimentaire gesteenten
löss	Door de wind gevormde afzetting van zeer fijnkorrelig materiaal waarvan het overgrote deel van de korrels (60-85%) kleiner is dan 0,063 mm
lutum	Kleideeltjes kleiner dan 0,002 mm
meander	Min of meer regelmatige lusvormige rivierbocht
meanderen	(van rivieren of beken) Zich bochtig door het landschap slingeren
oeverwal	Langgerekte rug langs een rivier of kreek, ontstaan doordat bij het buiten de oevers treden van de stroom het grovere materiaal het eerst bezinkt

OSL-datering	Dateringsmethode waarmee op grond van energieverval kan worden bepaald wanneer een fragment kwarts (zand) voor het laatst heeft blootgestaan aan direct zonlicht
oxidatie plaggendek	Reactie met zuurstof (roesten/corrosie bij metalen; 'verbranding' bij veen) Verhoogd bouwland, ontstaan door ophoging ten gevolge van bemesting. Voor de bemesting werden pluggen of met zand vermengde potstalmest opgebracht
plangebied	Gebied waarbinnen de realisering van de planvorming het bodemarchief kan bedreigen
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatswisselingen van gematigd warm tot zeer koud (de vier bekende ijstijden). Na de laatste ijstijd begon het Holoceen (ca. 8800 voor Chr.)
podzol pollenanalyse	Goed ontwikkelde bodem in gebieden met veel neerslag De bestudering van fossiele stuifmeelkorrels en sporen waardoor een beeld van de vegetatiegeschiedenis gevormd kan worden. Uit de vegetatiegeschiedenis kan het klimaat worden gereconstrueerd
prehistorie	Dat deel van de geschiedenis waarvan geen geschreven bronnen bewaard zijn gebleven
rivierduin	Door verstuiving uit een riviervlakte hierlangs ontstaan duin (in Nederland meestal Weichselien of Vroeg Holoceen van ouderdom)
Saalien	Voorlaatste ijstijd, waarin het landijs tot in Nederland doordrong en de stuwwallen werden gevormd, ca. 200.000-130.000 jaar geleden
schor	Zandgrond in een getijdenwater; staat alleen onder water bij zeer hoog tij, begroeid
silt	Zeer fijn sediment met grootte 0,002-0,063 mm
slak	Steenachtig afval van metaal- of aardewerkproductie
slik	Zandgrond in een getijdenwater; staat onder water bij vloed en valt droog bij eb, kwelder onbegroeid; wad
spieker	Op palen geplaatst opslaghuisje
strandvlakte	Groot vlak zandig gebied tussen twee strandwallen
strandwal	Langs de kust gevormde langgerekte zandrug die uitsteekt boven het gemiddelde hoogwaterniveau; geeft in Nederland de oude ligging van de kustlijn weer
stratigrafie	Opeenvolging van lagen in de bodem
stroomgordel	Het geheel van rivieroeverwal-, rivierbedding- en kronkelwaard-afzettingen, al dan niet met restgeul(en)
stroomrug	Oude riviergeul die zodanig is opgehoogd met zandige afzettingen dat de rivier een nieuwe loop heeft gekregen; blijft door inklinking van de komgebieden als een rug in het landschap liggen
stuwwal	Door de druk van het landijs in het Saalien opgedrukte rug van scheefgestelde preglaciale sedimenten
terras (rivier-) vaaggronden	Door een rivier verlaten en daarna versneden dalbodem Minerale gronden zonder duidelijke podzol-B-horizont, zonder briklaag en zonder minerale eerdlaag
vicus	Een burgerlijke nederzetting uit de Romeinse tijd met een stedelijk karakter maar zonder stadsrechten
vindplaats Weichselien	Ruimtelijk begrensd gebied waarbinnen zich archeologische informatie bevindt Geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden
zavel	Grondsoort die tussen 8 en 25% lutum (kleideeltjes kleiner dan 0,002 mm) bevat
zeldzaamheid	Mate waarin een bepaald type monument schaars is (of is geworden) voor een periode of in een gebied

Bijlage 1: Topografische kaart

Legenda

 plangebied

IDDS
's- Gravendijckseweg 37
2201 CZ Noordwijk
info@idds.nl
IDDS.NL

Postbus 126
2200 AC Noordwijk
info@idds.nl
T 071 - 402 85 86

IDDS integrale expertise bij ruimtelijke ontwikkeling

Project: Martinus Nijhoffweg 3-5, Den Haag

OM nr.: 5072822100

Versie: 1

Projectnr.: A0627

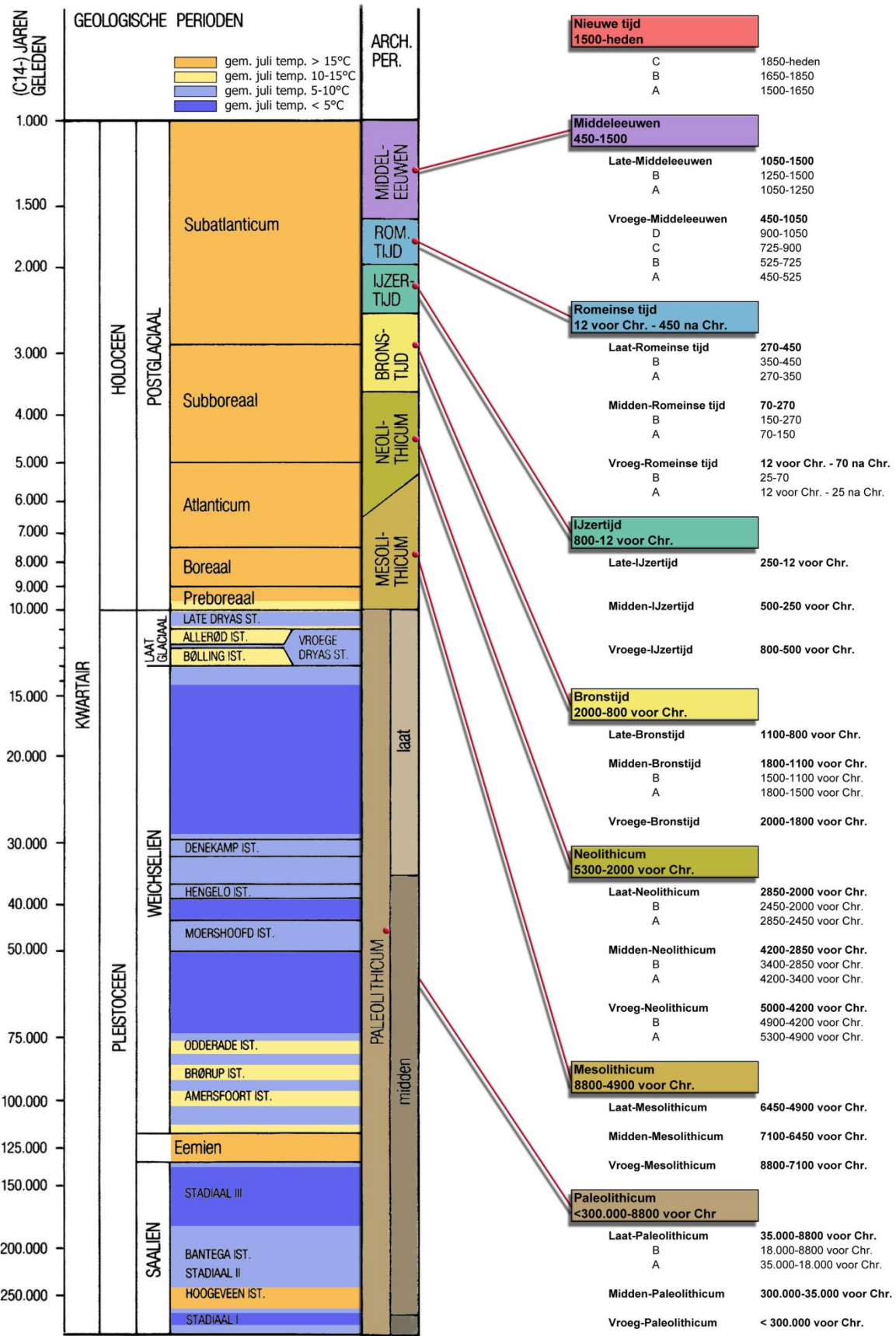
Formaat: A4

Schaal: 1:50.000

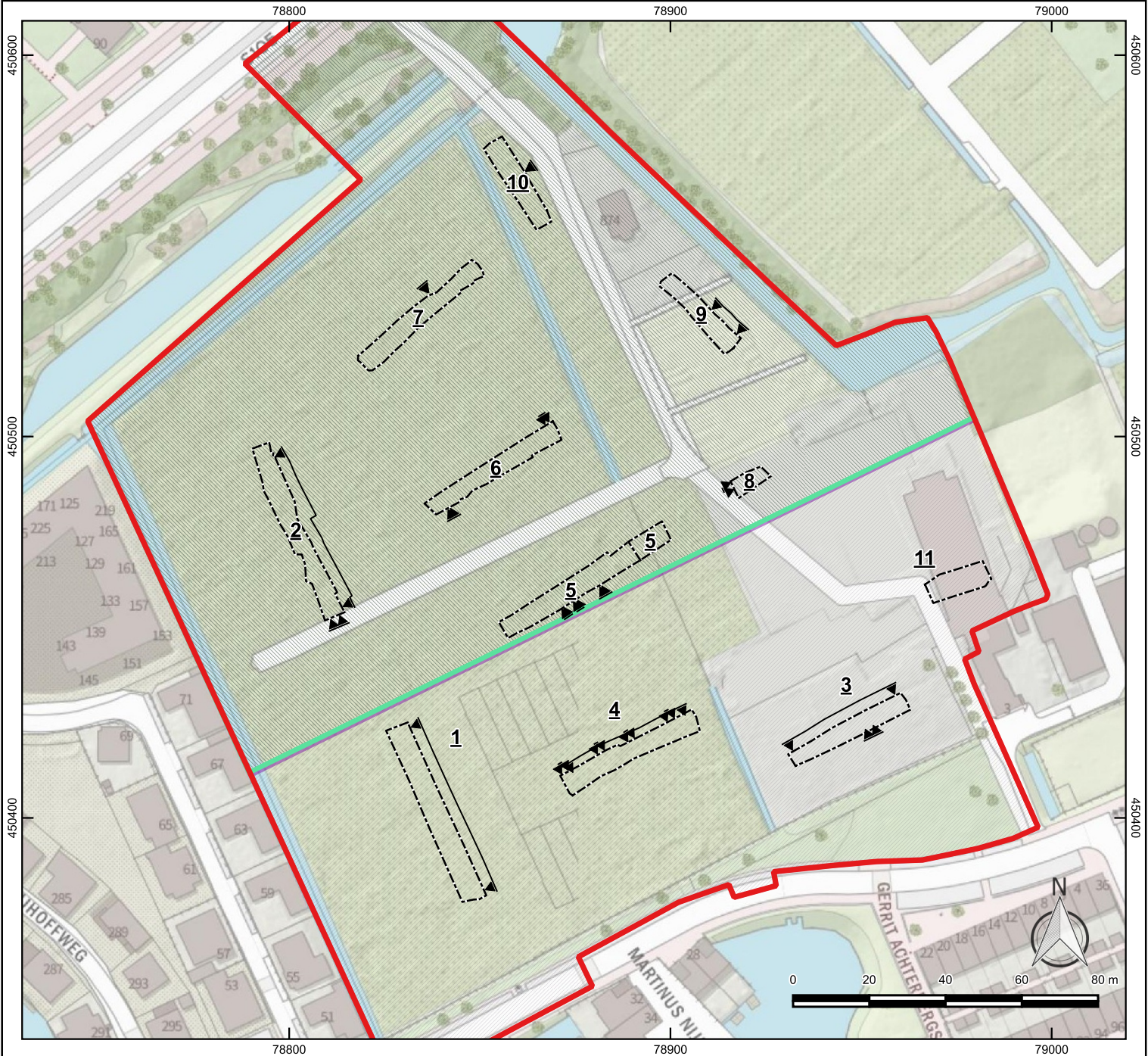
Datum: 7-7-2021

Tekenaar: YME

Bijlage 2: Periodentabel

Bijlage 3: Overzichtskaart

Legenda

- plangebied
- fase
- 1
- 2
- werkput
- Profiel

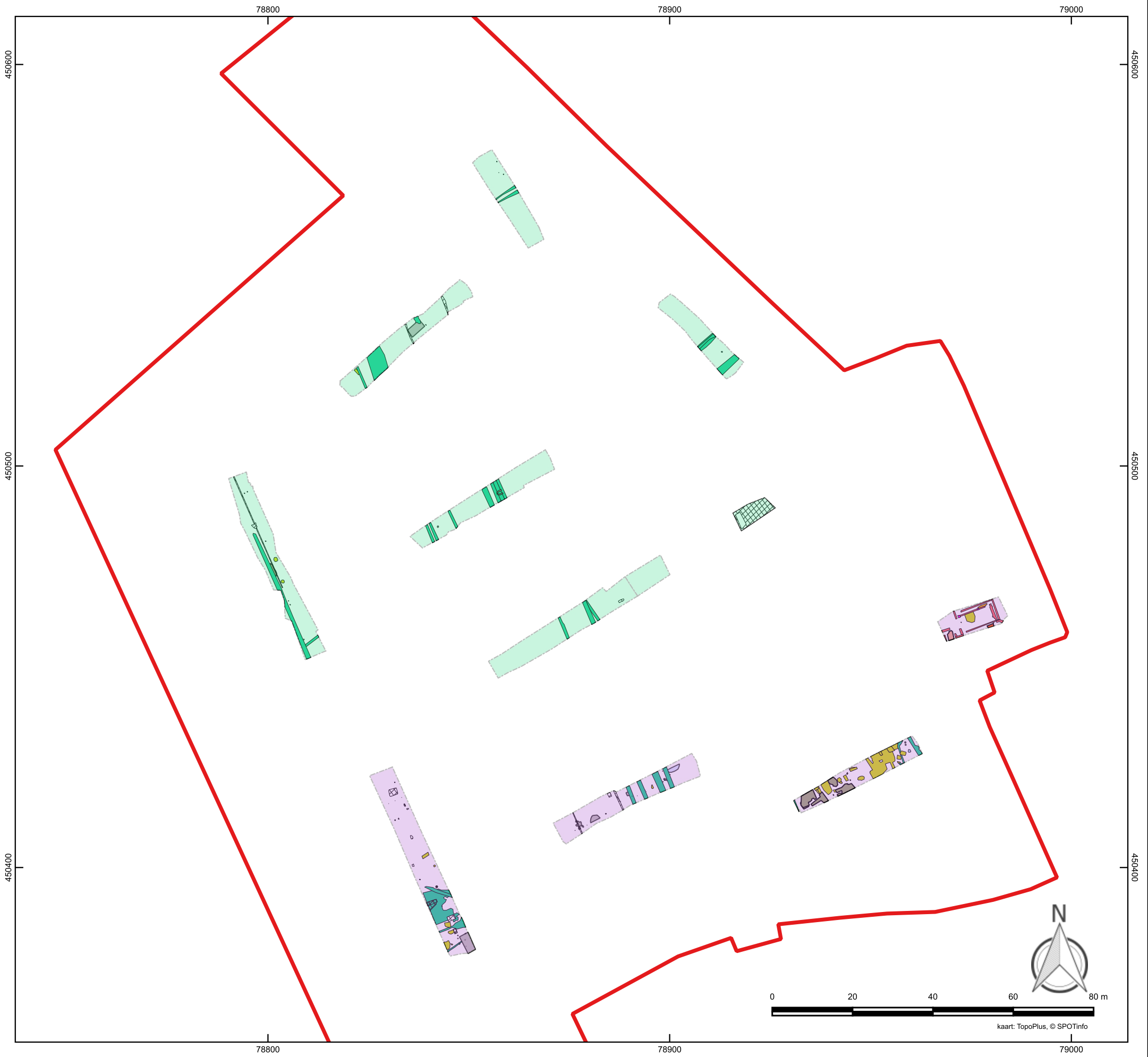
IDDS
 's- Gravendijkseweg 37
 2201 CZ Noordwijk
 info@idds.nl
 IDDS.NL

Postbus 126
 2200 AC Noordwijk
 info@idds.nl
 T 071 - 402 85 86

IDDS integrale expertise bij ruimtelijke ontwikkeling

Project: Martinus Nijhoffweg 3-5, Den Haag	
OM nr.: 5072822100	Versie: 1
Projectnr.: A0627	Formaat: A4
Schaal: 1:1.500	Datum: 17-8-2021
Tekenaar: YME	

Bijlage 4: Allesoprenkaart overzicht

Legenda

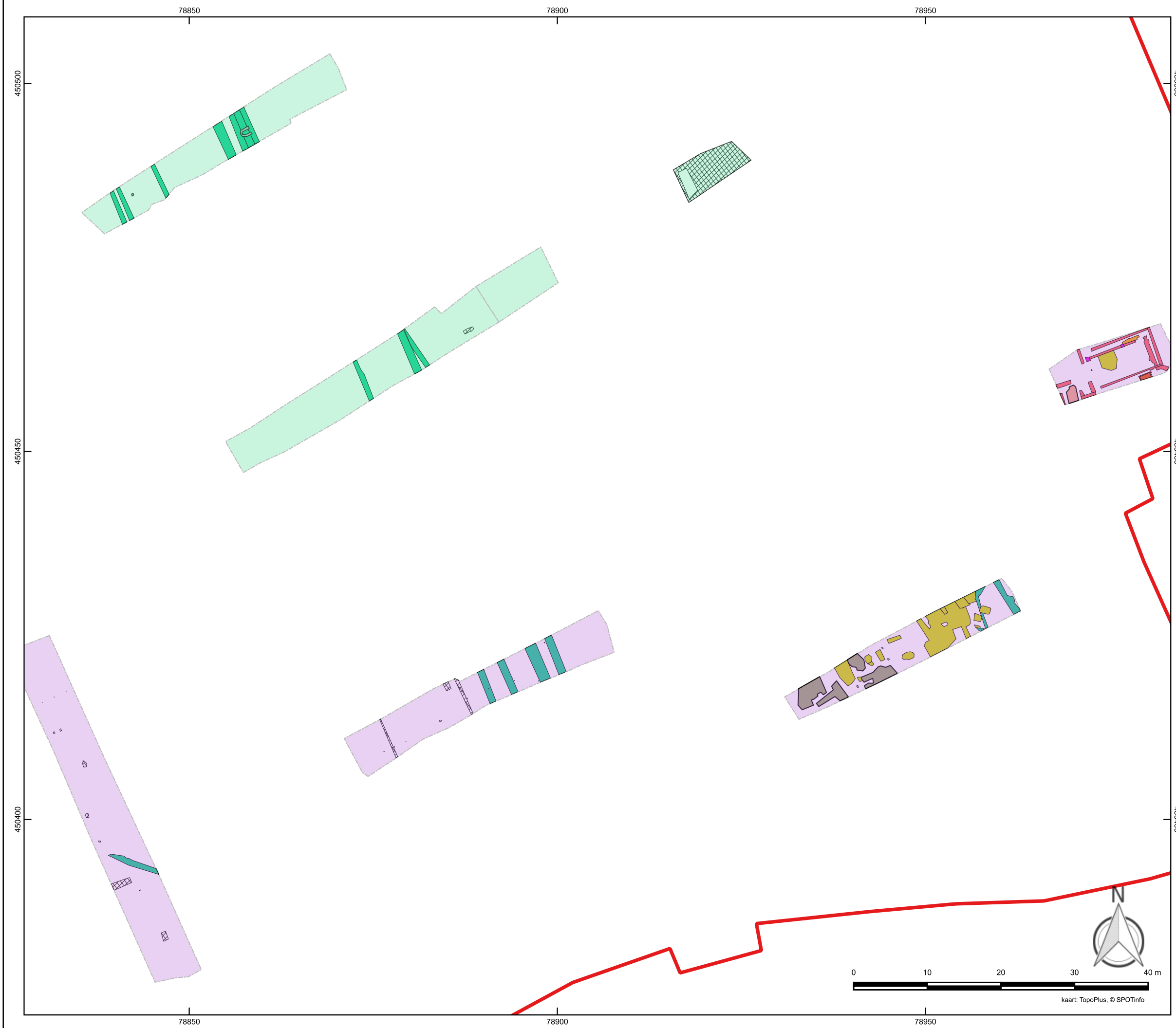
- plangebied
- werkput
 - fase 1
 - fase 2
- spoor per spoorraad
 - Greppel
 - Kelder
 - Muur
 - Muuruitbraak
 - Kuil
 - Paalkuil
 - Poer
 - Vlek
 - Vloer
 - Vervallen
 - Recente verstering

IDDS
 's- Gravendijkseweg 37
 2201 CZ Noordwijk
 IDDS.NL
 Postbus 126
 2200 AC Noordwijk
 info@idds.nl
 T 071 - 402 85 86

Project: A0627 M Nijhofweg 3-5, Den Haag
 Auteur: YME
 Formaat: A3
 Schaal: 1:1.000
 Datum: 11-08-2023

Bijlage 4A: Allesporenkaart vlak 1 Zuid

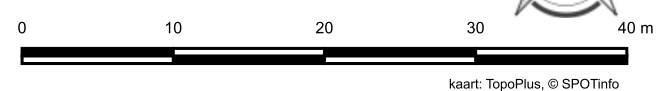
Legenda

- plangebied
- WP
- fase 1
- fase 2
- spoor per spoorraad
- Greppel
- Kelder
- Muur
- Muuruitbraak
- Kuil
- Paalkuil
- Poer
- Vlek
- Vloer
- Vervallen
- Recente verstering

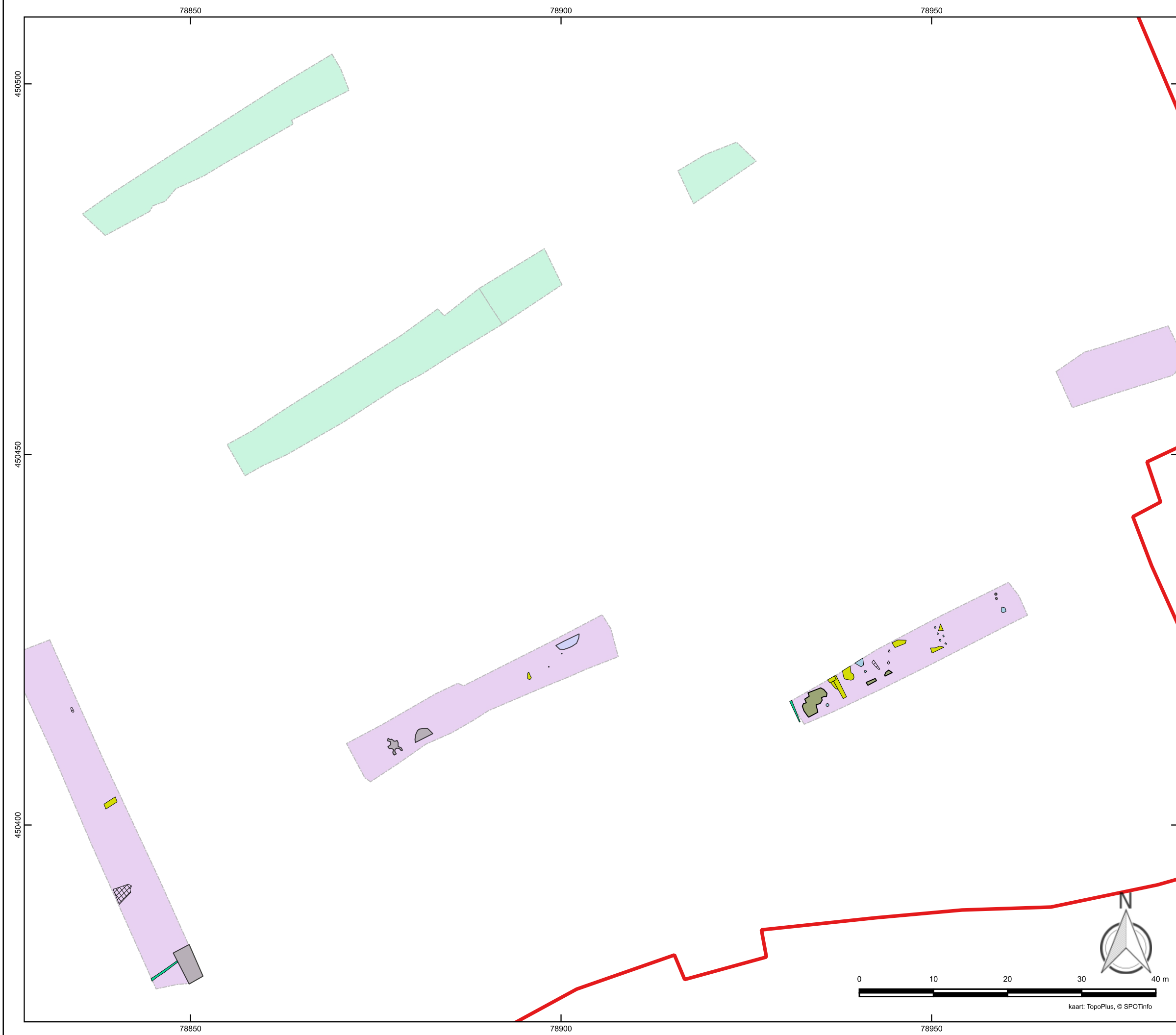

Project: A0627 M Nijhofweg 3-5, Den Haag

Auteur: YME
Formaat: A3
Schaal: 1:500
Datum: 11-08-2023

Bijlage 4A: Allesporenkaart vlak 2 Zuid

Legenda

- plangebied
- WP
 - fase 1
 - fase 2
 - fase 3
- spoor per spoorraad
 - Greppel
 - Kelder
 - Muur
 - Muuruitbraak
 - Kuil
 - Paalkuil
 - Poer
 - Vlek
 - Vloer
 - Vervallen
 - Recente versterking

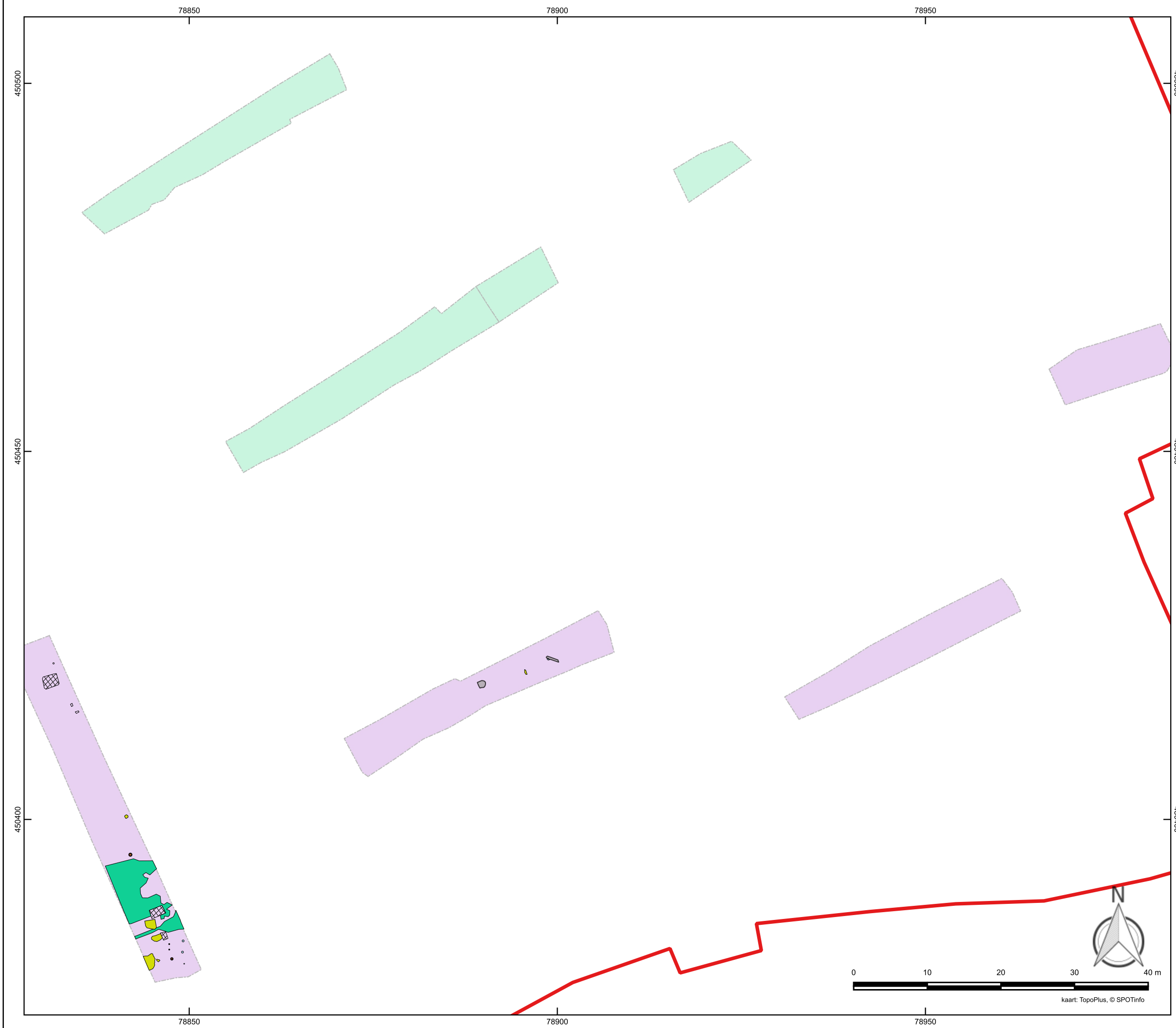

IDDS maakt ontwikkelen mogelijk
IDDS
's- Gravendijkseweg 37
2201 CZ Noordwijk
info@idders.nl
IDDS.NL

Postbus 126
2200 AC Noordwijk
info@idders.nl
T 071 - 402 85 86

Project: A0627 M Nijhofweg 3-5, Den Haag
Auteur: YME
Formaat: A3
Schaal: 1:500
Datum: 11-08-2023

Bijlage 4A: Allesporenkaart vlak 3 Zuid

Legenda

- plangebied
- WP
 - fase 1
 - fase 2
- spoor per spoorraad
 - Greppel
 - Kelder
 - Muur
 - Muuruitbraak
 - Kuil
 - Paalkuil
 - Poer
 - Vlek
 - Vloer
 - Vervallen
 - Recente verstering

IDDS *maakt ontwikkelen mogelijk*
IDDS
's- Gravendijkseweg 37
2201 CZ Noordwijk
info@idders.nl
IDDS.NL

Postbus 126
2200 AC Noordwijk
info@idders.nl
T 071 - 402 85 86

Project: A0627 M Nijhofweg 3-5, Den Haag
Auteur: YME
Formaat: A3
Schaal: 1:500
Datum: 11-08-2023

Bijlage 5: Sporenlijst

put	Spoor	Vervallen	Spooraard
001	0001	False	Matrix
003	0001	False	Matrix
004	0001	False	Matrix
011	0001	False	Matrix
004	0012	False	GR
004	0013	False	GR
004	0014	False	GR
004	0015	False	GR
001	0022	False	GR
001	0023	False	PK
001	0024	False	PK
001	0025	False	KL
001	0026	False	LG
003	0027	False	GR
003	0028	False	GR
003	0029	False	KL
003	0030	False	KL
003	0031	False	KL
003	0032	False	KL
003	0033	False	KL
003	0034	False	KL
003	0035	False	KL
003	0036	False	KL
003	0037	False	PK
003	0038	False	PK
003	0039	False	KL
003	0040	False	VL
003	0041	False	PK
003	0042	False	KL
003	0043	False	KL
003	0044	False	VL
003	0045	False	VL
003	0046	False	VL
003	0047	False	KL
003	0048	False	KL
003	0049	False	GR
011	0050	False	PK
011	0051	False	MR
011	0052	False	MR
011	0053	False	MR
011	0054	False	POE

put	Spoor	Vervallen	Spooraard
011	0055	False	MR
011	0056	False	MR
011	0057	False	MR
011	0058	False	KEL
011	0059	False	MR
011	0060	False	UIT
011	0061	False	KL
011	0062	False	VR
011	0063	False	POE
011	0068	False	MR
011	0069	False	MR
011	0070	False	MR
011	0071	False	MR
004	0076	False	PK
004	0077	False	PK
004	0078	False	PK
004	0079	True	PK
004	0080	False	KL
004	0081	True	PK
004	0082	True	PK
004	0083	True	PK
004	0084	False	GR
003	0085	False	VERV
003	0086	False	PK
003	0087	False	VERV
003	0088	False	KL
003	0089	False	PK
003	0090	False	PK
003	0091	False	PK
003	0092	False	PK
003	0093	False	PK
003	0094	False	PK
003	0095	False	PK
003	0096	False	PK
003	0098	False	PK
003	0100	False	KL
003	0101	False	KL
003	0102	False	GR
003	0103	False	PK
003	0104	False	KL
003	0105	False	KL
003	0106	False	KL
003	0107	False	KL
001	0108	False	GR

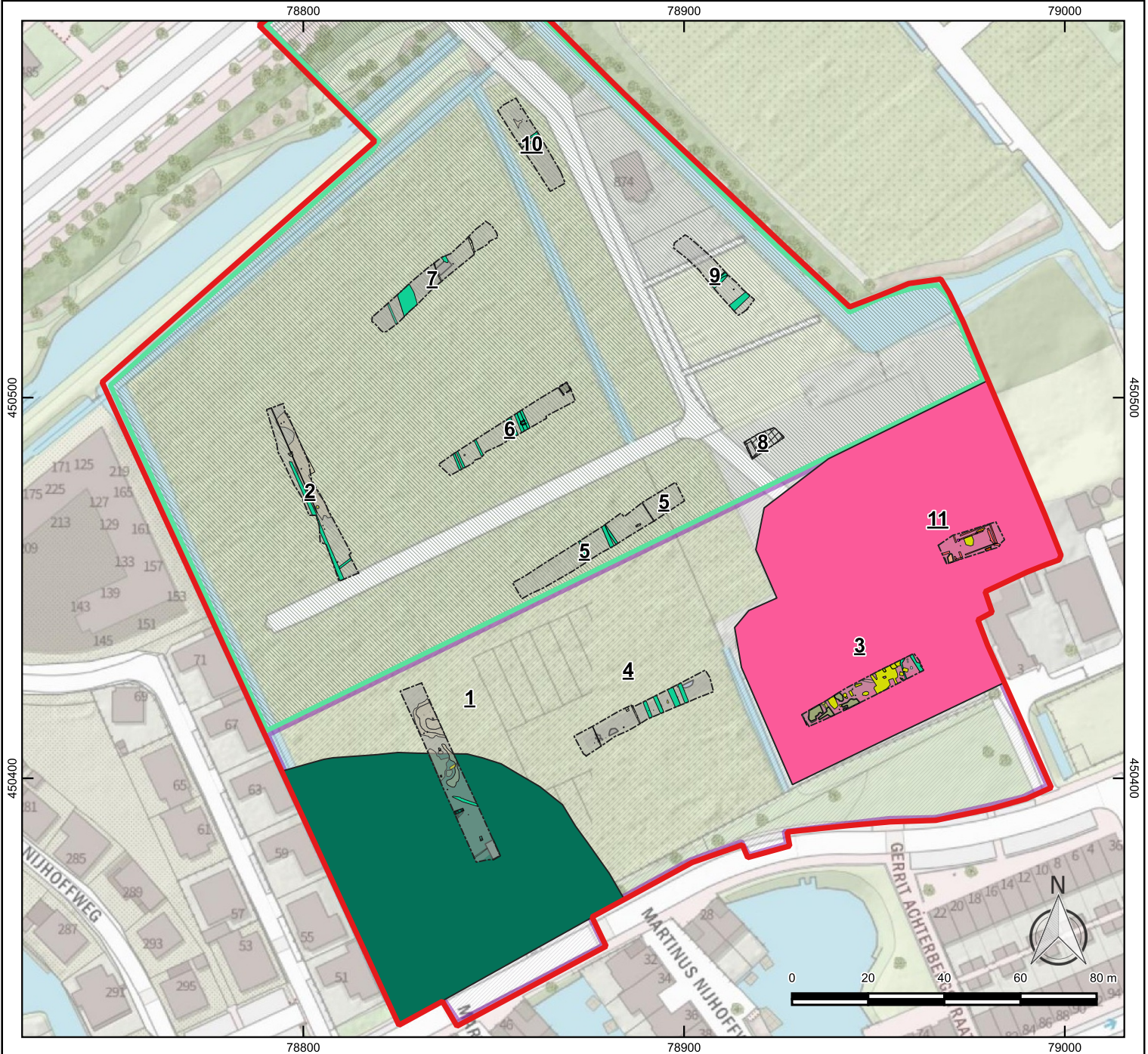
put	Spoor	Vervallen	Spooraard
001	0109	False	PK
001	0110	False	PG
001	0111	False	PG
001	0112	False	PG
001	0113	False	KL
001	0114	False	KL
001	0115	False	PG
001	0116	False	KL
001	0117	False	KL
001	0118	False	KL
001	0119	False	GR
001	0120	False	GR
001	0121	False	PG
001	0122	False	KL
001	0123	False	PG

Bijlage 6: Vondstenlijst

Vondstnummer	Put	Vlak	Spoor	Spoor aard	Vulling	Categorie	Subnr	Aantal	Gewicht	Subcategorie
MNW21p.000001BOT4	007	0001	0001		01	BOT	4	1	21	dierlijk
MNW21p.000001CER1	007	0001	0001		01	CER	1	1	11	gedraaid romeins
MNW21p.000001CER2	007	0001	0001		01	CER	2	1	8	baksteen
MNW21p.000001GLS3	007	0001	0001		01	GLS	3	1	1	glas
MNW21p.000002BOT	007	0002	0002	GR	01	BOT		2	315.7	dierlijk
MNW21p.000002CER	007	0002	0002	GR	01	CER		1	55	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000002CER2	007	0002	0002	GR	01	CER	2	1	184.8	baksteen
MNW21p.000003MP	005	0030	0012	GR	01	MP		1		
MNW21p.000004CER1	006	0030	9010		01	CER	1	1	5.4	handgevormd
MNW21p.000005MTL	006	0001	9999	REC	01	MTL		10	453	metaal
MNW21p.000006MP	002	0020	9023	LG	01	MP		1		baksteen
MNW21p.000007CER1	004	0010	9010	LG	01	CER	1	1	0.1	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000008STN	003	0001	0042	KL	01	STN		2	4411.9	natuursteen
MNW21p.000009CER1	003	0001	0034	KL	01	CER	1	2	1074	baksteen
MNW21p.000009STN1	003	0001	0034	KL	01	STN	1	1	2740	natuursteen
MNW21p.000010CER1	003	0001	0041	PK	01	CER	1	1	0	gedraaid romeins
MNW21p.000011CER1	003	0001	0032	KL	01	CER	1	2	269	baksteen
MNW21p.000011CER2	003	0001	0032	KL	01	CER	2	1	23	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000012CER1	003	0001	0029	KL	01	CER	1	4	722	baksteen
MNW21p.000012CER2	003	0001	0029	KL	01	CER	2	1	5	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000013CER1	011	0001	0051	MR	01	CER	1	38	783	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000013CER2	011	0001	0051	MR	01	CER	2	1	32	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000014CER1	011	0001	0052	MR	01	CER	1	1	1.6	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000015CER1	011	0001	0057	MR	01	CER	1	21	1498.8	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000015CER2	011	0001	0057	MR	01	CER	2	1	65	gedraaid romeins
MNW21p.000015GLS1	011	0001	0057	MR	01	GLS	1	1	47.1	glas
MNW21p.000016BOT1	011	0001	0058	KEL	01	BOT	1	5	380.3	dierlijk
MNW21p.000016CER1	011	0001	0058	KEL	01	CER	1	9	442.4	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000017CER1	011	0001	0057	MR	01	CER	1	3	1380.3	baksteen
MNW21p.000017CER2	011	0001	0057	MR	01	CER	2	3	35.4	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000017CER3	011	0001	0057	MR	01	CER	3	3	191.2	gedraaid romeins
MNW21p.000017GLS1	011	0001	0057	MR	01	GLS	1	1	7.2	glas
MNW21p.000018CER1	010	0001	0067	GR	01	CER	1	5	43.4	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000019CER1	011	0001	0070	MR	01	CER	1	1	611	baksteen
MNW21p.000019CER2	011	0001	0070	MR	01	CER	2	2	199	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000020CER	011	0001	0069	MR	01	CER		1	4401	baksteen
MNW21p.000021CER1	011	0001	0052	MR	01	CER	1	3	2177	baksteen
MNW21p.000022CER1	011	0001	0054	POE	01	CER	1	1	4126.6	baksteen

Vondstnummer	Put	Vlak	Spoor	Spoor aard	Vulling	Categorie	Subnr	Aantal	Gewicht	Subcategorie
MNW21p.000023CER1	011	0001	0053	MR	01	CER	1	1	4196	baksteen
MNW21p.000024CER1	011	0001	0062	VR	01	CER	1	1	1062	baksteen
MNW21p.000025CER1	011	0001	0051	MR	01	CER	1	1	747	baksteen
MNW21p.000026CER1	011	0001	0056	MR	01	CER	1	3	4089.2	baksteen
MNW21p.000027CER1	011	0001	0057	MR	01	CER	1	1	621	baksteen
MNW21p.000028CER1	011	0001	0059	MR	01	CER	1	1	2506.8	baksteen
MNW21p.000029CER1	011	0001	0055	MR	01	CER	1	1	1008	baksteen
MNW21p.000030CER1	011	0001	0058	KEL	01	CER	1	1	1067	baksteen
MNW21p.000031CER1	011	0001	0052	MR	01	CER	1	1	680	baksteen
MNW21p.000032CER1	011	0001	0071	MR	01	CER	1	1	1020	baksteen
MNW21p.000033CER1	011	0001	0070	MR	01	CER	1	1	717	baksteen
MNW21p.000034CER1	011	0001	0068	MR	01	CER	1	1	796	baksteen
MNW21p.000035MAN	009	0001	0072	PK	01	MAN		1		
MNW21p.000036CER1	004	0002	9040	LG	01	CER	1	1	64.7	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000037CER1	003	0002	0034	KL	01	CER	1	2	1069.4	
MNW21p.000037CER2	003	0002	0034	KL	01	CER	2	1	842.7	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000038BOT1	003	0002	0034	KL	01	BOT	1	8	1766.2	dierlijk
MNW21p.000039CER1	003	0002	0088	KL	01	CER	1	3	356.3	baksteen
MNW21p.000039CER2	003	0002	0088	KL	01	CER	2	3	30.4	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000039STN1	003	0002	0088	KL	01	STN	1	3	49.6	natuursteen
MNW21p.000040CER1	003	0002	0089	PK	01	CER	1	1	3.6	baksteen
MNW21p.000040STN1	003	0002	0089	PK	01	STN	1	1	25	vuursteen
MNW21p.000041CER1	003	0002	0090	PK	01	CER	1	3	2.4	middeleeuwen, nieuwe tijd
MNW21p.000042MAN1	003	0002	0091	PK	01	MAN	1	1	4793.5	
MNW21p.000043MAN1	003	0002	0091	PK	01	MAN	1	1	221.7	
MNW21p.000044CER1	003	0002	0092	PK	01	CER	1	1	12.8	baksteen
MNW21p.000045BOT1	003	0030	0098	PK	01	BOT	1	1	10.4	dierlijk
MNW21p.000045CER1	003	0030	0098	PK	01	CER	1	1	155.2	baksteen
MNW21p.000046BOT1	003	0010	0046	VL	01	BOT	1	11	1567.2	dierlijk
MNW21p.000047CER1	001	0003	0001		01	CER	1	20	52.7	handgevormd
MNW21p.000048CER1	001	0003	0117	KL	01	CER	1	2	5.9	handgevormd
MNW21p.000049MC141	001	0003	9101	LG	01	MC14	1	1	126	

Bijlage 7: Advieskaart

Legenda

plangebied

fase

1

2

werkput

advies vervolgonderzoek

vindplaats 2

vindplaats 3

IDDS
 's- Gravendijckseweg 37
 2201 CZ Noordwijk
 IDDS.NL

Postbus 126
 2200 AC Noordwijk
 info@idds.nl
 T 071 - 402 85 86

IDDS integrale expertise bij ruimtelijke ontwikkeling

Project: Martinus Nijhoffweg 3-5, Den Haag

OM nr.: 5072822100

Versie: 1

Projectnr.: A0627

Formaat: A4

Schaal: 1:1.500

Datum: 19-8-2021

Tekenaar: YME

Bijlage 8. Determinatielijst aardewerk Nieuwe tijd

put	spoor	structuur	vondstnummer	subnummer	categorie	R	W	B	O	fragment	MAE	EVE	randdiam	gewicht	DS baksel	ABR baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking
007	0001	-	MNW21p.000001CER1CER1	1	KAW	0	1	0	0		1			11	s1	STG	Siegburg	ged		
007	0002	greppel	MNW21p.000002CERCER	1	KAW	0	0	1	0		1			55	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
004	9010	laag	MNW21p.000007CER1CER1	1	KAW	0	1	0	0		1			7	s2	STGL	Rijnland	ged		uitw. engobe, zoutglazuur
003	0041	paalkuil	MNW21p.000010CER1CER1	1	KAW	0	1	0	0		1			8	kp	KGP	lokaal	hgv	grof zand	
003	0032	kuil	MNW21p.000011CER2CER2	1	KAW	0	1	0	0		1			2	r	ROOD	Vlaanderen?	ged		uitw. loodglazuur met koperoxide
003	0029	kuil	MNW21p.000012CER2CER2	1	KAW	0	1	0	0		1			5	r	ROOD	Nederland	ged		loodglazuur
011	0051	muur	MNW21p.000013CER1CER1	1	KAW	0	1	0	0		1			31	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
011	0051	muur	MNW21p.000013CER1CER1	2	KAW	0	35	2	0		3			760	s2	STGL	Westerwald	ged		engobe, zoutglazuur
011	0051	muur	MNW21p.000013CER2CER2	1	KKP	0	0	0	1	steel	1			3	py	KKP	Nederland	mal		
011	0052	muur	MNW21p.000014CER1CER1	1	KKP	0	0	0	1	steel	1			1	py	KKP	Nederland	mal		
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	3	KAW	0	1	0	0		1			10	f	FAYEN	Europa	ged		tinglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	2	KAW	1	1	0	0		1	0,05	-	8	iw	INDUSWIT	Engeland	mal		loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	8	KAW	0	1	0	0		1			43	r	ROOD	Nederland	ged		loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	5	KAW	1	0	0	0		1	0,05	30	69	r	ROOD	Duitland of Nederland	ged		inw. loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	6	KAW	0	0	1	0		1			37	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	9	KAW	3	10	0	0		2	0,15	ca.50	1005	r	ROOD	Bergen op Zoom	ged		inw. loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	7	KAW	1	0	0	0		1	0,10	45	144	r	ROOD	Nederland	ged		loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	1	KAW	0	0	1	0		1			173	s2	STGL	Westerwald	ged		uitw. zoutglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000015CER1CER1	4	KAW	0	1	0	0		1			10	w	WIT	Nederland	ged		loodglazuur, uitw. met mangaanoxide
011	0057	muur	MNW21p.000015CER2CER2	1	KBW	0	0	0	1	fragment				65		DAKPAN				
011	0058	kelder	MNW21p.000016CER1CER1	1	KAW	0	0	1	0		1			82	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
011	0058	kelder	MNW21p.000016CER1CER1	2	KAW	1	0	0	0		1	0,10	34	64	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
011	0058	kelder	MNW21p.000016CER1CER1	4	KAW	4	1	1	0	ac	1	0,30	38	265	r	ROOD	Nederrijn	ged		inw. loodglazuur
011	0058	kelder	MNW21p.000016CER1CER1	3	KAW	1	0	0	0		1	0,10	18	31	r	ROOD	Nederland	ged		loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000017CER2CER2	2	KAW	0	1	0	0		1			15	r	ROOD	lokaal	ged		ongeglazuurd
011	0057	muur	MNW21p.000017CER2CER2	1	KAW	0	1	0	0		1			12	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
011	0057	muur	MNW21p.000017CER2CER2	3	KAW	1	0	0	0		1	0,05	-	9	r	ROOD	lokaal	ged		spaarzaam loodglazuur
010	0067	greppel	MNW21p.000018CER1CER1	2	KAW	0	1	0	0					5	r	ROOD	Nederland	ged		loodglazuur
010	0067	greppel	MNW21p.000018CER1CER1	3	KAW	0	1	0	0		1			2	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
010	0067	greppel	MNW21p.000018CER1CER1	1	KAW	0	1	1	0		1			35	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
010	0067	greppel	MNW21p.000018CER1CER1	4	KKP	0	0	0	1	steel	1			1	py	KKP	Nederland	mal		
011	0070	muur	MNW21p.000019CER2CER2	1	KAW	0	2	0	0		1			199	r	ROOD	Nederland	ged		inw. loodglazuur
004	9040	laag	MNW21p.000036CER1CER1	1	KAW	0	0	1	0		1			64	s5	PSTG	Rijnland	ged		uitw. engobe
003	0034	kuil	MNW21p.000037CER1CE	1	KBW	0	0	0	1	fragment				666		DAKPAN.TEGU				
003	0034	kuil	MNW21p.000037CER1CE	2	KBW	0	0	0	1	fragment				272		DAKPAN				
003	0034	kuil	MNW21p.000037CER2CER2	1	KAW	0	0	1	0		1			802	s2	STGL	Langerwehe	ged		engobe, zoutglazuur
003	0088	kuil	MNW21p.000039CER2CER2	2	KAW	0	0	1	0		1			20	ha	HAFNER	Rijnland?	ged		spatjes loodglazuur met koperoxide
003	0088	kuil	MNW21p.000039CER2CER2	1	KAW	0	1	0	0		1			2	r	ROOD	lokaal	ged		inw. loodglazuur
003	0090	paalkuil	MNW21p.000041CER1CER1	1	KAW	0	1	0	0		1			1	r	ROOD	Nederland	ged		loodglazuur
003	0090	paalkuil	MNW21p.000041CER1CER1	2	KBW	0	0	0	2	fragment				1		BAKSTEEN				

Bijlage 8. Determinatielijst aardewerk Nieuwe tijd

vondstnummer	versiering	kleur	orm algeme	vorm type	vorm details	bodem	begin datering	eind datering	begin periode	eind periode	ecundaire kenmerke	opmerkingen
MNW21p.00001CER1CER1			kan, drinkka	s1-kan-	fijne draairibbels hals		1300	1400	MELB	MELB		
MNW21p.00002CERCER			bakpan	r-bak-			1300	1700	MELB	NTM	uitw. beroet	
MNW21p.00007CER1CER1			kan	s2-kan-			1300	1500	MELB	MELB		
MNW21p.000010CER1CER1				kp-			1100	1300	MELA	MELB		
MNW21p.000011CER2CER2	hoogversierd: uitw. slib, chevron stempel		kan	r-kan-			1175	1350	MELA	MELB		
MNW21p.000012CER2CER2				r-			1600	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000013CER1CER1				r-			1700	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000013CER1CER1			fles	s2-fle-	cilindrische fles, standvlak	standvlak	1790	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000013CER2CER2			pijp	py-pyp-			1700	1925	NTM	NTL		
MNW21p.000014CER1CER1			pijp	py-pyp-			1700	1925	NTM	NTL		
MNW21p.000015CER1CER1	blauw beschilderd		bord	f-bor-			1700	1800	NTM	NTM		
MNW21p.000015CER1CER1		cremekleurig	bord	iw-bor-	knik naar vlag		1760	1800	NTM	NTM		
MNW21p.000015CER1CER1				r-			1700	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000015CER1CER1	inw. slib, groene golflijn op vlag binnen bruine lijnen		bord	r-bor-12	knik naar vlag, kraagrand		1775	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000015CER1CER1			grape	r-gra-	poot		1650	1850	NTM	NTM	uitw. beroet	
MNW21p.000015CER1CER1			kom, melkte	r-kom-	geprofileerde rand met ribbel (zeeuwse teil)		1775	1900	NTM	NTL		Groeneweg 1992, 181-183 (afb. 121).
MNW21p.000015CER1CER1			lekschaal	r-lek-2	platte lekschaal met zware kraagrand, poten		1700	1850	NTM	NTM		
MNW21p.000015CER1CER1			fles	s2-fle-	(vijwel) cilindrische fles, standvlak	standvlak	1740	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000015CER1CER1			kan?	w-kan-?			1775	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000015CER2CER2		grijs	dakpan		golfpan?		1550	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000016CER1CER1			bord	r-bor-	standring	standring	1700	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000016CER1CER1			bord	r-bor-	bord met knik naar vlag, afgeronde kraagrand		1700	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000016CER1CER1	slibversiering		bord	r-bor-17	diep bord met geknikte vlag en verdikte lip, standvlak	standvlak	1675	1800	NTM	NTM		
MNW21p.000016CER1CER1			grape	r-gra-	kraagrand		1600	1800	NTV	NTM		
MNW21p.000017CER2CER2				r-			1250	1500	MELB	MELB		
MNW21p.000017CER2CER2				r-			1600	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000017CER2CER2			pot	r-pot-	manchetrand		1350	1500	MELB	MELB		
MNW21p.000018CER1CER1				r-			1600	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000018CER1CER1				r-			1600	1900	NTV	NTL	uitw. beroet	
MNW21p.000018CER1CER1				r-			1600	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000018CER1CER1				py-			1700	1925	NTM	NTL		
MNW21p.000019CER2CER2			kom?	r-kom-?			1700	1900	NTM	NTL		
MNW21p.000036CER1CER1			kan	s5-kan-	geknepen standring		1225	1300	MELA	MELB		
MNW21p.000037CER1CE		rood	dakpan		tegula: plat met opstaande rand				ROM	ROM		
MNW21p.000037CER1CE		rood	dakpan		gebogen, gegolfde pan? 2 cm dik		1550	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000037CER2CER2			kan, schenkl	s2-kan-	dubbel geknepen standring	dubbele standring, buitenring fijn geknepen	1590	1900	NTV	NTL		Gaimster 1997, 186 (potzkanne). Reineking von Bock 1986, 261.
MNW21p.000039CER2CER2			kan/kop?	ha-?	standvlak	standvlak	1500	1600	NTV	NTV		
MNW21p.000039CER2CER2				r-			1300	1600	MELB	NTV		
MNW21p.000041CER1CER1				r-			1500	1900	NTV	NTL		
MNW21p.000041CER1CER1		rood	baksteen		kleine brokjes		1250	1900	MELB	NTL		

Bijlage 9. Determinatielijst keramisch bouw materiaal

Vondstnr	Spoornummer	Volgnr	Aantal	Omschrijving	Gaafheid	Handvorm	Kleur	Hardheid	Verzonken rand	Lengte (cm)	Breedte (cm)	Dikte (cm)	Mortel	Primair/secundair gebruikt	Begindat	Eindat	Overig
1.2	1	1	1	Baksteen	brok	Ja	roze	matig hard	-	-	-	-	geen	-			
2.1	2	1	1	Dakpan	fragment	ja	oranje	hard									lijkt op vnr. 17
12.1	29	1	3	Baksteen	brok	ja	oranje	matig zacht	-	-	-	-	-	-			
12.1	29	2	1	Plavuis	brok	ja	oranje	hard	nvt	-	-	-					
11.1	32	1	1	Tegula/plavuis	fragment	ja	oranje	matig hard	-						1e	19e	plavuis of Romeinse tegula?
11.1	32	2	1	Tegula	fragment	ja	oranje	matig hard	-				ja	secundair	1e	4e	ROM. Afgevlakte hoek op het fragment. Mortelresten wijzen op hergebruik
9.1	34	1	1	Plavuis	brok	ja	oranje	matig hard	-			4	-	-			vrij dik, maar baksel te homogeen voor baksteen
25.1	51	1	1	Baksteen	compleet	ja	oranje/roze	matig hard	-	17,0	7,5	4	harde kalkmortel	-	16e	19e	lijkt op vnr. 30
21.1	52	1	1	Baksteen	compleet	ja	geelgrijs	hard	-	16,5	6,5	4	harde kalkmortel	-	16e	19e	aan 1 lange zijde glad en donker van kleur. Haardzijde? Of misbaksel. Lijkt op vnr24. lichte trapeze vorm
21.1	52	2	1	Baksteen	compleet	ja	roze	matig zacht	ja	15,5	7,0	4	geen	-	16e	19e	
21.1	52	3	1	Baksteen	compleet	ja	rood	matig hard	ja	17,0	8,0	4	kleine resten zachte km	-	16e	19e	
31.1	52	1	1	Baksteen	compleet	Ja	geel	matig hard	ja	17,0	8,0	4	-	-	16e	19e	ijsselsteentje
23.1	53	1	1	Baksteen	compleet	ja	geel/roze	matig zacht	-	29,5	13	6	harde kalkmortel	-	13e	13e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007, al zijn de stenen dunner dan in Leiden
22.1	54	1	1	Baksteen	bijna compleet	ja	roze/rood	matig hard	-	28,0	14,0	6,5			13e	13e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007, al zijn de stenen dunner dan in Leiden
29.1	55	1	1	Baksteen	compleet	ja	onbekend, teveel mortel	hard	-	17,0	8,0	3,5	veel tras	-	16e	19e	wrsch ijsselsteentje
26.1	56	1	1	Baksteen	compleet	ja	geel/roze	matig hard	ja	18,5	9,5	4	geen	-	16e	17e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007
26.1	56	2	1	Baksteen	compleet	ja	geel	hard	ja	18,5	8,5	4	geen		16e	17e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007
26.1	56	3	1	Baksteen	compleet	ja	geel/roze	matig zacht	-	24,5	12	5	-	-	14e	14e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007
27.1	57	1	1	Baksteen	compleet	ja	roze	matig zacht	-	16	7,5	4	zachte kalkmortel	-	16e	19e	
17.1	57	1	1	Dakpan	fragment	ja	oranje	hard	nvt						16e	19e	deel met nok. Oude Holle
17.1	57	2	1	Wandtegel	fragment	ja	wit	hard	nvt	-	12,5	1	-	-	17e	17e	hoekmotief lelie, zoals C.02.00.18 in Pluis 1998, p.544. tegel is blauw wit en er is nog net een bol van wrsch een tulp zichtbaar. In Pluis geen gelijke kunnen vinden. Randen lopen iets taps toe, zodat een kleine voeg mogelijk was.
17.1	57	3	1	Plavuis	fragment	ja	oranje	hard	nvt	?	23,0	3	mortelresten aan bovenzijde	secundair	16e	19e	

Bijlage 9. Determinatielijst keramisch bouw materiaal

Vondstnr	Spoornummer	Volgnr	Aantal	Omschrijving	Gaafheid	Handvorm	Kleur	Hardheid	Verzonken rand	Lengte (cm)	Breedte (cm)	Dikte (cm)	Mortel	Primair/secundair gebruikt	Begindat	Einddat	Overig
30.1	58	1	1	Baksteen	compleet	ja	oranje/roze	matig hard	-	16,5	8,0	4	zachte kalkmortel	-	16e	19e	met witte pleisterlaag aan 1 lange zijde.
28.1	59	1	1	Baksteen	fragment	ja	oranje	matig hard	-	>21	13,0	6	geen	-	13e	13e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007, al zijn de stenen dunner dan in Leiden
24.1	62	1	1	Baksteen	compleet	ja	geel/roze	hard	-	19,0	7	3,5	-	-	16e	19e	misbaksel. is niet mooi rechthoekig, maar licht gebogen.
34.1	68	1	1	Baksteen	compleet	ja	geel	matig hard	ja	16	6,5	3,5	geen	-	16e	19e	
20.1	69	1	1	Baksteen	compleet	ja	roze	matig zacht	-	30,0	15	6,5	harde kalkmortel	-	13e	13e	datering op basis Leidse formaten Orsel 2007, al zijn de stenen dunner dan in Leiden
33.1	70	1	1	Baksteen	compleet	ja	geel	matig hard	ja	17,0	8,0	4	harde kalkmortel	-	16e	19e	
19.1	70	1	1	Dakpan	fragment	ja	oranje/rood	hard	nvt						16e	19e	fragment met nok, Oude Holle
32.1	71	1	1	Baksteen	compleet	ja	geel	matig hard	-	18,5	9	4	geen	-	16e	17e	
39.1	88	1	3	Baksteen	brok	ja	oranje/rood	matig hard	-	-	-	-	-	-			
40.1	89	1	1	Baksteen	brok	ja	rood	matig hard	-	-	-	-	-	-			
44.1	92	1	1	Baksteen	brok	ja	zwart	matig hard	-	-	-	-	-	-			gesmoord gebakken/verbrand
45.1	98	1	1	Plavuis	brok	ja	rood	hard	nvt			3	ja, soort onduidelijk	secundair	16e	19e	

Bijlage 10. Determinatielijst dierlijk bot

Vondstnr	Spoornr	Volgnr	Soort	Element	Elementdeel	Symmetrie	Fragmentatie	Conservering	Gebruikssporen	Locatiegebrsp	Vraatsporen	Leeftijdsbepaling	Leeftijd	Aantal	MAI	Opmerkingen
1.4	1	1	Paard (Equus caballus)	Voetwortelbeentjes (metatarsalen)	Bijna Compleet	Indet.	75-100%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)			ONWAAR	Indet.		1	1	
16.1	58	1	Rund (Bos taurus)	Schouderblad (scapula)	Distaal	Links	10-25%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)	Haksporen	Distaal	ONWAAR	Distale epifyse vergroeid	>1 j	1	1	
16.1	58	2	Rund (Bos taurus)	Scheenbeen (tibia)	Distaal	Rechts	50-75%	Fragiel, maar compleet (2)	Haksporen	mediaal door	ONWAAR	Distale epifyse vergroeid	>2 j	1	1	
16.1	58	3	Groot zoogdier	Rib (costa)	Mediaal	Indet.	10-25%	Fragiel, maar compleet (2)	Haksporen	mediaal door	ONWAAR	Indet.		3	3	
2.1	2	1	Rund (Bos taurus)	Schouderblad (scapula)	Distaal	Links	25-50%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)			ONWAAR	Distale epifyse vergroeid	>1 j	1	1	
2.1	2	2	Rund (Bos taurus)	Middenvoetsbeen (metatarsus)	Bijna Compleet	Links	75-100%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Proximale epifyse vergroeid	-	1	1	
38.1	34	2	Paard (Equus caballus)	Opperarmbeen (humerus)	Distaal	Links	10-25%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Distale epifyse vergroeid	>15-18 m	1	1	
38.1	34	3	Paard (Equus caballus)	Bekken (pelvis)	Ilium	Indet.	10-25%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Indet.		2	1	
38.1	34	4	Groot zoogdier	Rib (costa)	Proximaal	Links	10-25%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)			ONWAAR	Proximale epifyse vergroeid	Volwassen	3	3	
38.1	34	1	Paard (Equus caballus)	Dijbeen (femur)	Mediaal	links en rechts	25-50%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Distale epifyse vergroeid	>3,5 j	2	2	hoort bij rest vnr. kadaverkuil
45.1	98	1	Rund (Bos taurus)	Gebitselementen onderkaak	Dp4	Rechts	75-100%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)			ONWAAR	Begin slijtage	Jong	1	1	
46.1	46	1	Rund (Bos taurus)	Middenhandsbeen (metacarpus)	Compleet	Links	100%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)			ONWAAR	Proximale en Distale epifyse vergroeid	>24-30 m	1	1	hoort bij rest vnr. kadaverkuil
46.1	46	2	Rund (Bos taurus)	Heiligbeen (sacrum)	Bijna Compleet	Axiaal	50-75%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Vergroeid	Volwassen	1	1	
46.1	46	3	Rund (Bos taurus)	Schouderblad (scapula)	Distaal	Links	50-75%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Distale epifyse vergroeid	>1 j	1	1	
46.1	46	4	Rund (Bos taurus)	Opperarmbeen (humerus)	Proximaal	Rechts	<10%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Proximale epifyse vergroeid	>42-48 m	1	1	
46.1	46	5	Groot zoogdier	Wervel	Bijna Compleet	Axiaal	50-75%	Fragiel, maar compleet (2)			ONWAAR	Vergroeid	Volwassen	6	4	
46.1	46	6	Groot zoogdier	Rib (costa)	Proximaal	Links	25-50%	Goede kwaliteit, stevig bot (1)			ONWAAR	Vergroeid	Volwassen	2	2	

1 Waardering macrorestenmonsters Den Haag, Martinus Nijhoffweg 3-5

N. Hammers

1.1 Inleiding

Bij archeologisch onderzoek aan de Martinus Nijhoffweg 3-5 te Den Haag zijn zes monsters geselecteerd voor waardering van botanische macroresten en geschiktheid voor een AMS ¹⁴C-datering (tabel 1). De monsters zijn afkomstig uit paalkuilen, een waterput, een kuil en een greppel. Daarnaast is een macrorestenmonster geselecteerd uit een pollenbak. De monsters zijn gewaardeerd om na te gaan of de macroresten informatie kunnen bieden omtrent de voedsleconomie en lokale vegetatie rondom de site. Dit rapport betreft de waardering van de zes botanische monsters. Het botanisch onderzoek is uitgevoerd in opdracht van IDDS Archeologie.

Tabel 1: de onderzochte botanische monsters van Den Haag, Martinus Nijhoffweg 3-5 en de bijbehorende contexten. MA/MAN = monster algemeen.

Vondstnr.	Spoor	Diepte	Monster	Context	
P3	12	33-39 cm			proefsleuvenonderzoek
170.1	228		MAN	Waterput	opgraving
357.1	557		MA	Paalkuil	
359.1	387		MAN	Greppel	
420.2	628		MAN	Paalkuil	
453.1	713		MAN	Kuil	

1.2 Methoden

De monsters zijn gezeefd over een tweetal zeven met maaswijdten van 0,25 mm en 0,5 mm en zijn vervolgens doorgekeken onder een binoculair met een vergroting van maximaal 40x. Hierbij is globaal gekeken naar de aanwezige plantensoorten en de conserveringstoestand van de macroresten. Daarnaast is gekeken naar de aanwezigheid van houtskool, aardewerk en andere archeologische vondsten. Vervolgens is op basis van dit beeld een advies gegeven in hoeverre de monsters geschikt zijn voor verdere analyse.

Voor determinatie van de vruchten en zaden is gebruik gemaakt van de "Digitale zadenatlas".¹ De naamgeving van de plantensoorten die als macroresten gevonden worden, is op deze determinatiewerken gebaseerd. Voor de indeling in plantengroepen is onder andere gebruik gemaakt van de "Herziening van de indeling in ecologische soortengroepen voor Nederland en Vlaanderen", de "Nederlandse Oecologische Flora" en de "Heukels flora".²

1.3 Resultaten

Het resultaat van de waarderingen is weergegeven in tabel 2. Zaden en vruchten zijn aangetroffen in twee van de gewaardeerde monsters. Dit betreft verkoolde halmfragmenten en verkoolde zaadjes in vnr. 170.1 en onverkoolde zaden en vruchten van wilde planten uit verschillende milieus in vnr. 453.1, waaronder akkeronkruiden, ruderalen, oevervegetatie en waterplanten. Hierbij konden resten worden herkend van onder andere zilverschoon (*Potentilla anserina*), ganzerik (*Potentilla* sp.), zegge (*Carex* sp.) en ganzenvoetachtigen (Amaranthaceae). Daarnaast is er houtskool aangetroffen in drie van de monsters, en bevatten enkele monsters kleine fragmenten schelp of (dierlijk) bot.

¹ Cappers *et al.* 2006.

² Van der Meijden 2005; Weeda, *et al.* 1985; 1987; 1988; 1991; 1994.

Tabel 2 Resultaten waardering botanische macroresten van Den Haag, Martinus Nijhoffweg 3-5.

- = niet aangetroffen, +- = aanwezig, + = duidelijk aanwezig, (o) = onverkoold, (v) = verkoold.

Vnr	Spoor	Granen/cultuurgewassen	Noten en vruchten	Akkers/moestuinen	Grasland	Ruderale en betreden plaatsen	Waterplanten	Oevervegetatie	Bomen en struiken	Bot	Overig organisch	Houtskool	Geschiktheid 14C	Advies voor analyse	Opmerkingen
P3	12												Nee	Nee	Geen zaden en vruchten. Kleine fragmenten schelp en enkele onverkoelde plantenworteltjes
170.1	228	+ (v)									+- (v)		Ja	Nee	Verkoelde halmfragmenten, enkele verkoelde zaadjes. Onverbrand gefragmenteerd bot
357.1	557												Nee	Nee	Zeer veel onverkoelde takjes en plantenworteltjes, geen zaden en vruchten
359.1	387											+-	HK	Nee	Enkele kleine houtskoolfragmenten, klein dierlijk bot. Geen zaden en vruchten
420.2	628											+-	Nee	Nee	Zeer klein fragment houtskool, enkele onverkoelde plantenworteltjes, geen zaden en vruchten
453.1	713			+ (o)		+- (o)	+- (o)	+- (o)				+-	Ja	Evt	Onverkoelde zaden en vruchten van wilde planten, o.a. <i>Potentilla anserina</i> , <i>Potentilla</i> sp., <i>Carex</i> , <i>Amaranthaceae</i> , mos, kleine verkoelde takjes

proefsleuvenonderzoek

1.4 Conclusies

Op basis van de aanwezigheid van onkruiden, planten van ruderaal en betreden plaatsen, oevervegetatie en waterplanten in vnr. 453.1 (kuil S.713) kan dit monster eventueel worden geselecteerd voor analyse. Een analyse van dit monster kan inzicht geven in de lokale vegetatie. Omdat de overige onderzochte monsters geen of zeer weinig botanische macroresten bevatten, wordt een analyse van deze monsters niet aangeraden.

Drie van de monsters kunnen daarnaast worden gebruikt voor een eventuele AMS ¹⁴C-datering op basis van de aanwezigheid van verkoelde halmfragmenten, onverkoelde zaden en vruchten of houtskool.

1.5 Literatuur

Cappers, R.T.J., R.M. Bekker & J.E.A. Jans, 2006: *Digitale zadenatlas van Nederland*. Eelde (Groningen Archaeological Studies, 4).

Meijden, R. van der, 2005: *Heukels' Flora van Nederland*. Groningen/Houten.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1985: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 1*. Deventer.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1987: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 2*. Deventer.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1988: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 3*. Deventer.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1991: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 4*. Deventer.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1994: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 5*. Deventer.

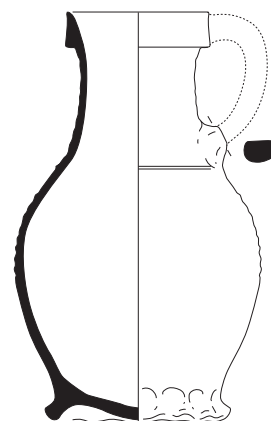
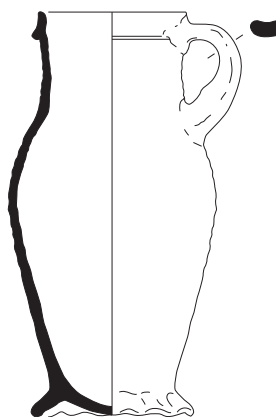
Bijlage 1 Tellijst van het aardewerk uit de bouwvoor

S9100		
type	n	functie
s4-	1	onbekend
s1-kan-	4	drinkgerei
s2-fle-	1	opslag
s2-kan-	22	schenkgerei
s2-kan-	11	opslag
s2-pis-2?	6	sanitair
s2-pis-3	1	sanitair
r-	90	onbekend
r-bak-	2	kookgerei
r-blo-?	1	onbekend
r-bor-	12	eetgerei
r-gra-	21	kookgerei
r-gra-?	4	kookgerei
r-gra-3?	1	kookgerei
r-gra-47 of 48?	22	kookgerei
r-kan-	1	opslag
r-kom	4	voedselbereiding
r-kom	40	opslag
r-kom-?	4	voedselbereiding
r-kom-1	1	voedselbereiding
r-kom-32	48	opslag
r-kom-32?	8	opslag
r-kop-	5	eetgerei
r-pot-	2	opslag
r-pot-?	2	onbekend
r-pot-5	16	opslag
r-stk-	1	kookgerei
w-	1	onbekend
m-bor-	5	eetgerei
f-bor-	4	eetgerei
f-bor-	1	drinkgerei
ep-bor-	2	drinkgerei
iw-kop-	1	drinkgerei
py-pyp-	2	rookgerei
totaal	347	

S9001		
type	n	functie
s2-	2	opslag
s2-	3	onbekend
s2-fle-	11	opslag
s2-fle-1	1	opslag
s2-kan-	5	opslag
s2-kan-32	4	opslag
s2-pot-	19	opslag
s2-pot-7?	3	opslag
r-	50	onbekend
r-	1	opslag
r-	3	voedselbereiding
r-bak-	1	kookgerei
r-bor-	21	eetgerei
r-bor-?	4	onbekend
r-bor-12?	1	eetgerei
r-bor-13	2	eetgerei
r-dek-	2	kookgerei

r-gra-	25	kookgerei
r-gra-20?	13	kookgerei
r-kan-	1	opslag
r-kmf-	4	verwarming
r-kom-	133	opslag
r-kom-	1	voedselbereiding
r-kom-?	5	onbekend
r-kom-1	1	voedselbereiding
r-kom-32	8	opslag
r-pis-	11	sanitair
r-stk-?	1	kookgerei
r-tes-	2	verwarming
r-tes-?	1	verwarming
wa-bor-	1	eetgerei
w-	14	onbekend
w-bor-	19	eetgerei
w-bor-4	6	eetgerei
w-kan-	4	opslag
w-kan-?	1	opslag
w-kmf-	1	verwarming
w-pis-	1	sanitair
w-pis-?	1	sanitair
w-zal-	1	medicinaal
m-bor-	3	eetgerei
f-	2	onbekend
f-bor-	20	eetgerei
p-dek-	1	sier
p-kan-?	1	onbekend
ep-	3	onbekend
ep-bor-	9	eetgerei
ep-bor-5	2	drinkgerei
ep-bor-9	1	drinkgerei
ep-kom-	1	voedselbereiding
ep-the-	2	schenkgerei
iw-	13	onbekend
iw-bor-	19	eetgerei
iw-bor-2	6	eetgerei
iw-bor-6	16	eetgerei
iw-dek-	5	schenkgerei
iw-klo-?	7	interieur
iw-kom-	3	sanitair
iw-kom-	1	tafelgerei
iw-kom-	1	voedselbereiding
iw-kom-?	15	voedselbereiding
iw-kop-	8	drinkgerei
iw-pis-	1	sanitair
iw-san-	1	sanitair
iw-the-	1	schenkgerei
py-pyp-	5	rookgerei
totaal	535	

A.C. van de Venne

Opbouw van de catalogusblokjes

1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste diameter/ hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel
5b	kleur/ glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor/ steel
6c	compleetheid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

(alle afbeeldingen in deze catalogus zijn
 schaal 1:4, tenzij anders vermeld)

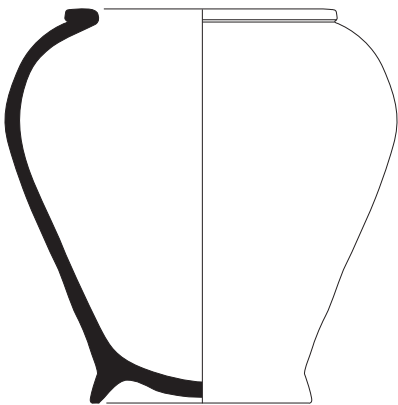
cat. 1

1a	MNW210.000298CER2-1
1b	greppel S303 (1225-1400)
2	55-kan-3
3	1225 - 1300
4a	10.0 / 22.0
4b	kan met afgeronde buik over- gaand in hals met kraagrand, standing
5a	steengoed 5
5b	ijzerengobe
5c	
5d	
6a	geknepen standing
6b	verticaal lintoor
6c	vrijwel compleet
7	kan
8	Rijnland
9	

cat. 2

1a	MNW210.000298CER1-1
1b	greppel S303 (1225-1400)
2	55-kan-4
3	1225 - 1300
4a	12.0 / 22.0
4b	bolle kan met vrijwel cilindrische hals en hoge kraagrand, ribbel op schouder
5a	steengoed 5
5b	ijzerengobe
5c	
5d	
6a	geknepen standing
6b	verticaal lintoor (ontbreekt)
6c	vrijwel compleet
7	kan
8	Rijnland
9	

Aardewerkconcentratie S209
(1600-1900)

-
- cat. 3
1a MNW210.000163CER1-1
1b aardewerkconcentratie S209
(1600-1900)
2 r-pot-125
3 1600 - 1900
4a 21.5 / 21.0
4b bolle pot met hoge schouder en
afgeplatte rand, standing
5a roodbakend aardewerk
5b leksporen loodglazuur met man-
gaanoxide
5c
5d pot was ingegraven en afgedekt
door een plavuis
6a standing
6b zonder oren
6c vrijwel compleet
7 pot
8 Nederland
9